

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

РОЗВИТОК САМООЦІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр _____

номер ІНП

Виконала: студентка II курсу, групи ППМЗ-22-2 _____ Наталія ДЕМЕДЮК

Підпис

Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат педагогічних наук _____ Дмитро БІДЮК

Науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор

_____ Таїсія КОМАР

Підпис

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ

_____ 20__ р.

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра психології та педагогіки

Освітній рівень другий (магістерський)

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

_____ Євген ПОТАПЧУК

підпис

протокол № 5 від 19 грудня 2022 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ Наталії ДЕМЕДЮК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Розвиток самооцінки дітей молодшого шкільного віку засобами стилів сімейного виховання»

Керівник кваліфікаційної роботи: Дмитро БІДЮК, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету.

Затверджено наказом ректора університету від 15 серпня 2023 р. № 30

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 13 грудня 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: Методика «Сходинки» Т.В. Дембо; проєктивна методика «Дерево» Дж. і Д. Лампен; проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї»; опитувальник батьківського ставлення в адаптації Азаркіної О.В.; тест на визначення стилю батьківського виховання; авторський міні-тест.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичне дослідження розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку стилями сімейного виховання, самооцінка дитини: поняття і види, особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку, стилі сімейного виховання як чинник розвитку самооцінки; висновки до першого розділу; розділ 2 Емпіричне дослідження розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку стилями сімейного виховання, підбір, організація та проведення методик емпіричного дослідження, результати діагностичного стану дослідження самооцінки, рекомендації батькам\вчителям щодо розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку, висновки до другого розділу; висновки, перелік джерел посилання; додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 1 рисунок, 4 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 19 грудня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 02 січня 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 вересня 2023 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 вересня 2023 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 жовтня 2023 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01 листопада 2023 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 01 грудня 2023 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	18 жовтня 2023 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	___ грудня 2023 р.	виконано

Здобувач _____ Наталія ДЕМЕДЮК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи _____ Дмитро БІДЮК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Розвиток самооцінки дітей молодшого шкільного віку засобами стилів сімейного виховання»

Здобувач Наталія ДЕМЕДЮК

Керівник Дмитро БІДЮК

Кваліфікаційна робота включає 60 сторінок, 3 таблиці, 4 рисунка, перелік джерел посилання складає 79 найменування, 5 додатків.

Ключові слова: самооцінка, самооцінка дитини, стиль виховання, стилі сімейного виховання.

Об'єкт дослідження – самооцінка учнів молодших класів.

Предмет дослідження – вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження: рівень самооцінки дітей молодшого шкільного віку залежить від стилю сімейного виховання батьків.

Одержані результати експериментального дослідження та основні думки кваліфікаційної роботи можуть бути використані педагогами, соціальними працівниками, у роботі практичних психологів та вихователів дитячих садочків з метою формування адекватної самооцінки дітей молодшого шкільного віку та оптимізації становлення особистості.

За результатами дослідження розроблено рекомендації батькам та вчителям щодо розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Дипломник _____ Наталія ДЕМЕДЮК

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 16 грудня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ СТИЛЯМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ	12
1.1 Самооцінка дитини: поняття і види	12
1.2 Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку	17
1.3 Стилї сімейного виховання як чинник розвитку самооцінки	21
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ	31
2.1 Підбір, організація та проведення методик емпіричного дослідження	31
2.2 Результати діагностичного стану дослідження самооцінки	38
2.3 Рекомендації батькам та вчителям щодо розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку	49
Висновки до другого розділу	55
ВИСНОВКИ	58
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	61
ДОДАТКИ	68
Додаток А Проективна методика «Сходинки»	68
Додаток Б Проективна методика «Дерево»	71
Додаток В Проективна методика «Кінетичний малюнок сім'ї»	74
Додаток Г Тест на визначення стилю виховання	78
Додаток Д Тест-опитувальник батьківських відносин (ОБВ)	81
Додаток Е Авторський міні-тест «Переважаючий стиль виховання»	86

ВСТУП

Одна із найактуальніших тем у психології – самооцінка. Її визначають як психологічне та емоційне самовідчуття людини. І коли йде мова про низьку самооцінку, то мається на увазі відчуття себе незначущим з суттєвою перевагою оточуючих в їх якостях, поведінці, можливостях і тому подібне. Рівень самооцінки має вплив на всі сфери життя – особисте життя, кар'єру, самореалізацію та фінансовий достаток, рівень та якість життя загалом [9].

Альфред Адлер дослідив що «самооцінка причинно-наслідковим зв'язком тісно пов'язана з періодом дитинства – саме тоді вона тільки формується. Тому важливо знайти першопричини, коли щось пішло не так і вона була зламана. Більшість людей, звісно, цього не пам'ятають – психіка витісняє негативні дитячі спогади. Це може бути якась стресова подія (насильство, покарання, болюча втрата то що) або й незначна, – наприклад, недоречне зауваження батьків, коли ще розповідав новорічний вів той час як розповідав вивчений вірш. Загалом, значення має не сам масштаб події, це може бути щось взагалі не значуще – важливо те, що в той самий момент людина отримала травму, яка вплинула на її самооцінку».

Також він був тим, хто ввів таке поняття, як «комплекс неповноцінності». Він формується внаслідок різноманітних причин – принижень, помилок або невдач в минулому, вад в зовнішності (явних чи надуманих), глибоких душевних травм і т.д. З цим комплексом народжується кожна людина. Дитина бачить, що навколо неї є великі та сильні дорослі, які багато вміють з того, що їй самій поки не під силу і саме це штовхає її вчитись всього, що вміють дорослі, рости, розвиватись, аби вирости з цієї «неповноцінності» та перейти до так званої «повноцінності» [22].

Відомо багато історій відомих та успішних сьогодні людей, які в дитинстві мали певні вади (фізіологічні або естетичні), які для них стали додатковою мотивацією довести оточуючим, що вони зможуть підкорити найбільші вершини в спорті, бізнесі, мистецтві та інших сферах [30].

Поведінка батьків прямо впливає на розвиток дитини, її психічне здоров'я та психологічний клімат сім'ї загалом. За словами В.О. Сухомлинського: «Сім'я – перше джерело, з якого бере початок велика річка почуттів і віри» [73].

Для гармонійного та повноцінного розвитку дитини в сім'ї повинні встановлюватися відповідні батьківсько-дитячі відносини. Лише такі відносини, допомагають дитині почуватися рівноправним членом сім'ї, де її люблять; вона має не лише обов'язки а і права; її потреби задовільняються з розумінням. Саме в таких сім'ях батьки стають взірцем для дітей, діти цінують допомогу і враховують поради батьків. Сприятливе сімейне оточення забезпечує умови того, що дитина росте доброзичливою, чуйною, з оптимістичними поглядами, гарним почуттям гумору, спокійною, вміє контролювати свої емоції та бути хорошим другом [42].

Актуальним сьогодні, як і завжди, є питання виховання, адже деякі батьки через негативний приклад, небажання брати участь у виховному процесі, відсутності часу на важливе не розуміють розмір шкоди, яку вони завдають своїм дітям через таке «неправильне виховання». Адже основна мета сімейного виховання - формування якостей і властивостей особистості, які допомагають з легкістю долати труднощі й перешкоди в житті. Досвід багатьох поколінь показує, що сюди відносять фізичне здоров'я, розвинений інтелект, працьовитість, духовність, готовність до власного сімейного життя, адекватні та здорові стосунки.

Створення гармонійних відносин, психологічно комфортного клімату в сім'ї - головне завдання батьків, адже без нього неможливо сформувати здорову та повноцінну особистість дитини. Негаразди у сімейних відносинах негативно позначаються на формуванні особистості дитини, її самооцінки, характері та інших психологічних якостях. Такі діти стикаються на своєму шляху із рядом труднощів: в навчанні, проблеми із спілкуванням з друзями та однолітками, тривожність і т.п.. Найгостріше це питання стоїть саме у

дошкільному віці, тому що це той період, коли починає активно розвиватися самосвідомість, формуватися самооцінка, що має вирішальний вплив на розвиток дитини в наступні вікові періоди [28].

Для формування самооцінки велике значення має ставлення батьків. Дітей інколи не потрібно вчити, варто тільки показувати гарний приклад. Потрібно розуміти, що однаково хибно надто критикувати дитину і схвалювати завжди і в усьому. Оптимальне ставлення це безумовна любов, що базується на розумінні, що дитина достатньо хороша для своїх мами і тата. Не винятково прекрасна і не в чомусь не така, а просто достатньо хороша щоб вони любили її за те, що вона просто у них є. При цьому негативні риси дитини треба коригувати (в той час, коли вона до цього психологічно і фізично дозріла), а позитивні підкріплювати і заохочувати.

Останні кілька років в нашій країні породили низку тривожних тенденцій, які показують, що в житті українських сімей відбуваються кризові події, які в свою чергу впливають на шлюб і на дитячо–батьківські стосунки відповідно. Можна назвати багато різноманітних причин, та найперша із них наразі, є війна. Вона вплинула, розділила та навіть зруйнувала багато сімей. Це в свою чергу вплинуло на всіх її членів, зокрема і на дітей. В силу безлічі причин сім'ї стали неповними, і стилі виховання в таких сім'ях також кардинально змінилися. Багато сімей втратили батька, або ж він наразі відсутній у їх житті, і це впливає на моральний та емоційний стан дитини. Коли вони бачать інших батьків, або ж відчують ставлення інших дітей до себе в них можуть розвиватись різноманітні психологічні травми, вони можуть замикатися, відсторонюватись від навчального процесу чи спілкування з однокласниками, що в свою чергу впливає на їх самооцінку та навчальні здібності. Те саме стосується сімей, яких спіткало розлучення.

Немає ніяких сумнівів, що сім'я грає вирішальну роль у розвитку особистості та її самосвідомості, її вплив є набагато більшим ніж у інших виховних заходів. Поява поведінкових, емоційних розладів, заниженої чи неадекватної самооцінки, та інших психологічних проблем тісно пов'язана із

негативними подіями у дитинстві. Одним з найважливіших завдань суспільства є реалізація права дитини на гармонійний розвиток у сім'ї. Такий розвиток складається з основних складових: формування особистості дитини та її адекватної самооцінки [22].

Всі сім'ї різні, способи виховання у них також залежить від багатьох факторів але взаємозв'язок між тим, яким саме чином батьки виховують своїх дітей і тим як в останніх формується розвиток та уявлення про самого себе є очевидним. Свідомість людей дуже змінилась в світлі останніх подій в нашій країні. Багато людей почали цікавитись психологією, вихованням, багато хто почав працювати з психологами і змінювати моделі поведінки, які були у їх родин. Відтак проблема самооцінки є актуальною і потребує дослідження та аналізу, це і стало причиною вибору такої теми для моєї кваліфікаційної роботи.

Вивченням формування самооцінки та наявності впливу стилів сімейного виховання на розвиток самооцінки дітей дошкільного та молодшого шкільного віку займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених. Так, У.Джеймс (визначає самооцінку – як «образ самого себе» у структурі особистості). К. Роджерс (розуміє «самоцінку як структурний компонент «Я-концепції» особистості»). Д.Бернс (визначав самооцінку «як особистісне судження про власну цінність, яке виражається в установках індивіда, і є засобом та умовою формування «Я» - концепції особистості»). А. Маслоу (розглядав самооцінку через описану ним ієрархію потреб, серед яких з самооцінкою він пов'язував два рівні – це потреба у приналежності та любові й потреба у самоповазі). Е.Г.Еріксон (вважав, що «розвиток особистості за своїм змістом визначається тим, що суспільство очікує від людини, які цінності та ідеали їй пропонує, які завдання ставить перед нею на різних вікових етапах»). Також самооцінку вивчали Л. І. Уманець, Ж. В. Гордеева, А. М. Аніщук, О. І. Кононко, Фройд З., Фромм Е., Діана Баумрінд (досліджувала стилі сімейного виховання та першою виділила основні з них). Е. Маккобі та Д. Мартін, А. Макаренко, Е. Берн, К.

Бютнер, Д. В. Віннікот, Дж. Боулбі також вивчали стилі сімейного виховання.

Об'єкт дослідження – самооцінка учнів молодших класів.

Предмет дослідження – вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: визначення рівнів прояву самооцінки дітей молодшого шкільного віку і стилів сімейного виховання; дослідження наявності взаємозв'язку у діаді «самооцінка дитини – стиль виховання батьків»; розробка практичних рекомендацій для батьків та вчителів для сприяння позитивній динаміці самооцінки дітей.

Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність виконання таких **завдань:**

1) провести теоретичний аналіз літературних джерел щодо розвитку самооцінки у дітей та проблем впливу сімейного виховання на неї;

2) діагностувати переважаючі стилі сімейного виховання та особливості самооцінки у дітей молодшого шкільного віку за допомогою психо-діагностичних методик;

3) емпірично проаналізувати наявність взаємозв'язку між різними стилями сімейного виховання та рівнем самооцінки дитини;

4) надати практичні рекомендації для батьків та вчителів з метою корекції та профілактики типових виховних помилок, та рекомендацій розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження: рівень самооцінки дітей молодшого шкільного віку залежить від стилю сімейного виховання батьків.

Відштовхуючись від мети і завдань дослідження виділено та використано такі **методи:**

теоретичні – аналіз та узагальнення літературних джерел з проблеми дослідження, класифікація, узагальнення, спостереження, порівняння теоретичних та експериментальних даних дослідження, аналіз документації;

емпіричні – бесіди, опитування, тестування, спостереження, арт-терапевтичні, проєктивні методики:

- Методика «Сходи́нки» (Т.В. Дембо);
- Проєктивна методика «Дерево» (Дж. і Д. Лампен);
- Проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р.Бернс і С.Кауфман);
- Опитувальник батьківського ставлення «ОБС» (в адаптації Азаркіної О.В.)
- Тест на визначення стилю батьківського виховання (О.Мезлякова)
- Авторський міні-тест

Практичне значення отриманих результатів. Здійснено емпіричне дослідження впливу стилів сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини молодшого шкільного віку; виявлено чіткий взаємозв'язок між цими показниками. Результати експериментального дослідження та основні думки кваліфікаційної роботи можуть бути використані педагогами, соціальними працівниками, у роботі практичних психологів та вихователів дитячих садочків з метою формування адекватної самооцінки дітей молодшого шкільного віку та оптимізації становлення особистості.

Експериментальна база дослідження Ліцей №2 Хмельницької міської ради м. Хмельницького. Участь в дослідженні брали учні 2 класу та їх батьки.

Апробація результатів дослідження

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ СТИЛЯМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

1.1 Самооцінка дитини: поняття і види

Самооцінка - це уявлення людини про саму себе. Це думка про власну особистість, яка знаходиться далеко у глибинах свідомості. Незважаючи на те, що люди не часто замислюються над своєю самооцінкою, вона впливає на трансформацію особистості все життя. Думка про себе формується не лише завдяки досягненням чи у зв'язку з особистими якостями. На самооцінку впливають моральні орієнтири особистості, досвід спілкування з батьками, колективом, реакція оточуючих на невдачі та успіхи людини. Вплинути на самооцінку можуть як зовнішні так і внутрішні чинники, проте самостійно виправити проблеми з самооцінкою вкрай важко. Адже навіть тверезо подивитися на себе буває дуже непросто. Тим більше потрібно багато внутрішньої роботи над собою, якщо необхідно критично поглянути на свої якості, успіхи та вчинки. Адекватна самооцінка потрібна людині для того, щоб здорово оцінювати свої здібності, риси характеру та інші особисті якості. Так буде простіше знайти своє місце в житті і рідше перебувати у стані конфлікту із самим собою та з оточуючим світом [74].

Самооцінка дитини – це оцінка нею своїх якостей, своїх умінь, свого місця порівняно з іншими дітьми. Це те, як вона оцінює свій характер, власні вчинки, дії, інтелектуальні здібності та інші психічні явища. Формується самооцінка ще в ранньому віці, і головне завдання батьків та тих людей, які беруть участь у вихованні дитини – допомогти сформувати правильну, тобто адекватну самооцінку для розвитку успішної та гармонійної особистості.

Маленька людина представляє себе такою як її бачать мама і тато. Самооцінка дитини починає стрімко падати, коли вона чує в свій бік від батьків постійні фрази: «не треба, краще я сама!» або «ти ще маленька, у тебе

не вийде», або взагалі жорстке – «ти на це не здатна».

Існує два основних типи самооцінки:

- адекватна
- неадекватна

Є діти, які від природи не дуже впевнені в собі і своїх силах. Нерішучі, сором'язливі, образливі. Вони часто відмовляються від нових видів діяльності, вважають, що не впораються із завданням навіть не пробуючи. Вони повільні, розважливі, неквапливі. Дуже акуратні, люблять порядок і чистоту. Надійні, відповідальні. Сам процес навчання приносить їм задоволення (це в них від природи). Але якщо цих дітей не підтримувати і не хвалити, їх впевненість в собі, а значить, і самооцінка буде постійно знижуватися. Таких дітей не можна квапити, обзивати «гальмом» або давати інші образливі прізвиська пов'язані із неквапливістю. Бо це може сильно ранили їх і вони навіть можуть впасти в ступор.

А бувають інші діти, абсолютно протилежні за своїми особливостями та характером. Вони жваві, рухливі і дуже активні. Хочуть бути у всьому першими, вважають себе найрозумнішими, найхитрішими. Люблять керувати іншими, перебивають інших дітей і дорослих, рвуться бути лідерами. На льоту «ловлять» нову інформацію. Легко пристосовуються до будь-яких умов. Все це сприяє завищенню самооцінки. Таких дітей потрібно стримувати дисципліною і обмежувати в просторі, в часі і в діях. Похвала таким дітям не особливо потрібна. Вони і так вважають себе першими у всьому [39].

Тільки адекватна самооцінка дає можливість людині бути щасливою, не залежати від інших людей та досягати високих результатів діяльності. Такі люди мають почуття власної гідності, здатні почуватися комфортно та на своєму місці там, де вони опиняються.

Для того, щоб у дитини була адекватна самооцінка, похвала і покарання повинні бути відповідні її вчинкам:

- ✔ не треба порівнювати дітей взагалі ні з ким;

- ✓ потрібно заохочувати ініціативу дітей, вона не має каратись;
- ✓ проводити аналіз невдач разом з дитиною. Не потрібно захищати її від різних помилок. На помилках вчаться;
- ✓ слід приймати дитину такою, якою вона є від природи. Не варто змінювати її під себе. Розвивайте ті якості і здібності дитини, які їй дісталися при народженні.

Є два види неадекватної самооцінки: завищена та занижена. Якщо відхилення від адекватної самооцінки є значним, особистість може відчувати психологічний дискомфорт і внутрішні конфлікти.

Якщо самооцінка завищена, то людина:

- ідеалізує уявлення про себе, свої можливості, здібності, значущість для людей, які поряд з нею;
- стає «емоційно глухою», порушує взаємозв'язок з навколишніми, не прислухається до думки інших;
- ігнорує свої невдачі заради підтримки власного психологічного комфорту, пов'язує їх із зовнішніми чинниками, а не своїми помилками;
- видає свої слабкі сторони за сильні (наприклад, агресивність і впертість визначає, як волю і рішучість);
- формує завищений рівень вимог, що перевищує її реальні можливості;
- ставить нездійсненні цілі;
- поводиться виражено незалежно, що виглядає радше як зарозумілість і зверхність;
- набуває таких рис, як жорсткість, зарозумілість, прагнення до вищості, грубість, зазнайство, агресивність.

Якщо самооцінка занижена:

- дуже потребує схвалення та підтримку інших людей, залежна від них;
- невпевнена у собі, нерішуча, сором'язлива, занадто обережна;
- страждає комплексом неповноцінності, через що гостро прагне

самоствердження (за будь яку ціну довести всім і, самій собі, свою значимість);

- занижує свої цілі (ставить набагато нижчі ніж в силах досягти);
- зручна, легко піддається під вплив інших, залежна від їх думки;
- занадто самокритична, та вимоглива до себе і навколишніх, що призводить до замкнутості, підозрливості, мстивості, заздрості і часто жорстокості;
- часто сильно занурюється у свої невдачі, значно перебільшуючи їх роль у житті.

Занижена самооцінка знищує впевненість у собі, людина намагається уникати будь-яких дій або ухвалення важливих рішень, перекладає відповідальність на інших, боїться критики і будь-яких труднощів, тримає себе у безперервному емоційному і фізичному напруженні. Це, в свою чергу, відображається на фізичному здоров'ї, оскільки хронічний стрес знижує захисні сили організму і людина з ослабленим імунітетом починає хворіти. Такі захворювання лікуються важче, оскільки підґрунтям є психологічні негаразди, а не віруси. Яскравим прикладом є стан, коли невпевненість у собі та невдачі «заїдаються» і, як наслідок, виникає низка проблем із системою травлення та зайвою вагою.

Люди з адекватною самооцінкою і позитивними думками та налаштуваннями вчаться і виконують роботу краще, ніж люди із заниженою або завищеною самооцінкою. Здорова самооцінка – невід'ємна складова у побудові та підтриманні гарних стосунків і досягненні успіху. Кожен новий успіх підтримує та підвищує самооцінку. Людина з адекватною самооцінкою вона впевнена у собі, вільно спілкується з іншими, добре почувається, легко досягає своїх цілей [39].

Є психологи, які розділяють самооцінку на загальну, відносну та абсолютну.

Загальна самооцінка - це цілісне ставлення дитини до себе, як до приємного та важливого або навпаки, неприємного та неважливого. Це вид

самооцінки, що показує ставлення дитини до «успіху» як окремого, поведінкового акту.

Відносна самооцінка це так зване зростаюче ставлення особистості до себе, в першу чергу в порівнянні зі однолітками та іншими людьми.

Абсолютна самооцінка – ставлення дитини до себе в незалежності від інших. Переживання чи сприймають її в загальному, не порівнюючи ні з ким.

Формування самооцінки. З самооцінкою не народжуються. Вона поступово формується з раннього дитинства. І найзначущіший вплив на неї мають:

- емоційна реакція важливих дорослих (батьків, братів, сестер, бабусь, дідусів): рівень їх прийняття та любові, прояв уваги до дитини, спілкування, оцінка її вчинків – у дошкільному віці;
- успішність навчання і ставлення педагогів, оцінки – у молодшому шкільному віці;
- спілкування з однолітками, наявність якісних дружніх і романтичних стосунків – у підлітковому віці;
- відповідність власних досягнень людини з очікуваннями, результатами роботи, здійснення планів і порівнювання з досягненнями значущих для неї людей – у дорослому віці.

Самооцінка молодшого школяра. Діти молодшого шкільного віку потребують оцінку не самого результату, а більше процесу їх старання та навчання. Зусилля дитини, не мають залишатися поза увагою вчителів та батьків. Часто школи з високими освітніми стандартами та суворими вимогами стають причиною зниження рівня самооцінки у учнів початкових класів, що звичайно ж одразу відображається на їхній навчальній мотивації і успішності. Кожна дитина має власний темп та стиль навчання, свої таланти та здібності, вони мають бути не тільки поміченими, а й заохоченими та обов'язково розвиватися. Якщо до дітей ставитись відповідно до їх особистих якостей, а не мотивувати ставати такими «як всі», вони будуть нормально розвиватись та мати високий рівень самооцінки та розвиватимуть

ті здібності, які будуть необхідні їм в житті для вибору подальшого напрямку навчання, роботи та вибору професій [9].

1.2 Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку

Дошкільний вік, це час коли дитина починає усвідомлювати реальність свого існування. Становлення реальної самооцінки починається з оцінок дітьми своїх умінь, розуміння результатів своєї діяльності та своїх знань. Якості своєї особистості в цей час діти оцінюють менш об'єктивно. Діти дошкільного віку мають схильність переоцінювати себе. Це зумовлено позитивними оцінками з боку оточуючих їх дорослих. Старші ж школярі вже можуть чітко усвідомлювати власні переваги і недоліки, враховуючи ставлення до них оточуючих [17].

Самооцінка це одна з необхідних умов становлення дитини як особистості. Вона дає можливість залишатися собою, зберігати стабільність особистості незалежно від зміни навколишніх ситуацій та умов. Рівень впливу самооцінки дошкільника на його поведінку, міжособистісні стосунки очевидно зростає. Самооцінка це структурний компонент самосвідомості, який має важливу роль в управлінні поведінкою. Вона розвивається під впливом оцінок дорослих з самого дитинства і спочатку включає переважно сприйняття дитиною деяких фізичних якостей та своєї зовнішності.

Адекватна самооцінка дитини – це та, що виражена в реальному уявленні про себе та свої досягнення, дозволяє правильно оцінювати можливості, ставити цілі та досягати їх. Це дозволяє дитині правильно оцінювати себе, свої сили на фоні завдань і вимог середовища, самостійно ставити перед собою цілі, завдання і адекватно справлятися з ними.

Стійка самооцінка, на думку науковців, у дітей формується під впливом оцінок найближчих дорослих і однолітків. Тобто самооцінка відображає те, що дитина дізнається про себе від інших, а також в процесі її власного оцінювання своїх результатів. Формування адекватної самооцінки дитини дозволяє їй взаємодіяти з людьми, систематично

навчатися, входити в суспільство, відстоювати свою точку зору і т.д. Варто пам'ятати, що значення має не лише те, як доросла людина оцінює школяра, але й рівень самооцінки дорослого, що його оцінює. Тому, якщо дорослі матимуть адекватну самооцінку, велика імовірність, що діти також набуватимуть впевненості у собі, матимуть здорове самосприйняття і, навпаки. А пояснюється це тим, що особливістю психіки дітей молодшого шкільного віку є наслідування [20].

Розглянемо основні та найпоширеніші твердження щодо самооцінки та її розвитку відомих вчених та психологів.

Е. Г. Еріксон при вивченні регулятивної функції самооцінки, вияснив, що її рівень залежать від стилю сімейного виховання. Якщо присутня система жорстких вимог, необґрунтованих докорів, байдужість у почуттях - виникає напруженість, скутість, замкнутість і т.п. І навпаки, якщо батьками різносторонньо підтримується прагнення дітей до самостійності, то у них формується нормальна самооцінка, яка в свою чергу потім впливає на здатність наполягати на самовираженні.

Р. А. Бернс запевняв, що діти віком 5 – 7 років усвідомлюють різницю між своїм соціальним статусом та місцем у світі однолітків та дорослих, а також розуміють свої можливості та прагнення. Формується чіткий напрямок у мотивації поведінки, щоб виборювати собі найкраще місце та діяти відповідно.

А. М. Аніщук ж вказував, що діти віком від п'яти до семи років починають прагнути до самовизначення, хочуть проявлятися у моральних чеснотах. Розвивається здатність передбачати результат власних дій та висловлювань та реакцію рідних та близьких. Виходячи з цього, очікування визнання розділяється: з одного боку дитина робить все щоб «бути як усі», а з іншого – «бути кращою за інших».

У експериментальній роботі Ж. В. Гордеевої вказано, що діти віком 3 – 7 років починають більш-менш чітко бачити та вирізняти власні можливості і починають об'єктивно оцінювати знання та здібності. Але на рівень їх

самооцінки мають значний вплив хибні оцінювальні висловлювання важливих для них людей, якими вони можуть змінювати уявлення дитини про себе. Якщо ж дорослі навпаки допомагають, хвалять та мотивують, то цим відповідно, сприяють розвитку адекватної самооцінки. В той же час, відмічають досить незначний вплив оцінок однолітків саме в цей віковий період.

У дослідженнях О. І. Кононко вказано, що дітям не подобається ситуація, коли набуття соціального статусу відкладається або взагалі не відбувається. Вони розуміють необхідність зайняти місце у світі людей, в процесі формується внутрішня соціальна позиція (одні прагнуть успіху в діях, а інші вважають, що важливіше уникати невдачі), яка перетворюється на відповідну самооцінку з власним ставленням до успішних дій чи невдач у різних ситуаціях [32].

В процесі дослідження розвитку самооцінки учнів молодших класів, яка є основою самосвідомості особистості, можна виділити основні чинники, які мають вплив на становлення самооцінки у різному віці:

- стиль сімейного виховання;
- досвід спілкування дитини та її активність;
- оцінювання дорослого, як основа в становленні самооцінки дитини;
- досвід взаємодії з іншими людьми;
- ігрова діяльність, як провідний вид соціальної взаємодії.

Розглядаючи окремо кожен віковий період дитини можна констатувати, що у віці 1 – 3 років самооцінка дитини це більше як позитивне ставлення до себе взяте із системи взаємовідносин з батьками, з дуже низькою динамічною когнітивною складовою. У цьому віковому періоді, дитина лише починає розуміти своє існування у цьому світі. Вона ще нічого не знає про себе, свої якості. Дитина просто намагається поводити себе так, щоб дорослі були нею задоволені. Її власні можливості і властивості ще несформовані.

Після трьох років у дітей починає розвиватися підвищена самооцінка,

що проявляється у необхідності порівняння своїх досягнень із досягненнями однолітків. Діти 3 – 4 років не оцінюють свої здібності, просто намагаючись бути схожими на дорослих наділяють себе всіма позитивними характеристиками, часто не усвідомлюючи їхнього значення.

Саме 3-й рік життя стає переломним у розвитку самосвідомості дитини. Це відчувається через входженням у нову фазу розвитку - активного утвердження «Я», усвідомлення та відстоювання власної незалежності. Самооцінка в цьому віці починає свій розвиток, тому ставлення дитини до себе погано диференційовано дорослими. Та така поведінка може мати наслідки - формування неадекватної самооцінки, яка позначається як висока (надмірна похвала), і низька (надмірна та необґрунтована критика).

У шість-сім років емоційна і когнітивна складові досягають однакового рівня. Поступово дитина застосовує досконаліші способи оцінювання, її уявлення про власну особистість розширюються, узагальнюються, збагачуються та стають значно усвідомленішими. Дитина може самостійно оцінювати власні дії, а також запитувати у дорослих їх підтвердження.

Хорошою тенденцією в розвитку самооцінки є наявність різниці між загальною та конкретною самооцінками, що проявляється у здатності дитини спокійно та з розумінням ставитися до слів та зауважень дорослих. Конкретна самооцінка, до речі, забезпечує готовність дітей до навчального процесу, тому що, без неї рефлексія та освітні процеси є неможливими. Тенденція до деякого переоцінення своїх можливостей, та збереження високої самооцінки все ще є нормою цього віку [32].

Самооцінка - одна з необхідних умов становлення дитини як особистості. З її допомогою діти оцінюють, свої індивідуальні риси, діяльність та поведінку, а також власну особистість у загальному. Самооцінка дітей відрізняється на кожному віковому етапі свого формування. А це шлях від раннього віку, який характеризується нестійкою самооцінкою до старшого віку, де в процесі розвитку самостійності дитини, формується досить стійка самооцінка, під впливом різних чинників.

1.3 Стилі сімейного виховання як чинник розвитку самооцінки

«Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поводження з нею утворюють *стиль сімейного виховання*»[8].

Багато робіт що присвячені дитячо-батьківським стосункам, спираються на типологію стилів сімейного виховання запропоновану Д. Баумрінд. Стиль виховання, який використовується для виховання дитини, швидше за все, вплине на майбутній успіх цієї дитини в романтичних, дружніх та батьківських стосунках. Діана Баумрінд, клінічний психолог та психолог з розвитку, виділила такі стилі виховання: *авторитарний, авторитетний та дозвільний/поблажливий*, пізніше Маккобі та Мартін додали *незалучений (нехтуючий) стиль*.

Авторитарний стиль (у визначеннях інших авторів - «диктат», «автократичний», «домінування») – коли абсолютно всі рішення приймають батьки, які переконані, що дитина в усьому має підкорятися їх волі та авторитету.

Самостійність дитини батьки практично виключають, не вважають за потрібне будь-яким чином пояснювати свої вимоги, супроводжуючи їх суворими заборонами, контролем, доганами та навіть фізичними покараннями. Такий стиль виховання породжує конфлікти і ворожість у підлітковому віці. Це призводить до бунту, опору та заперечень, агресивності і часто такі підлітки залишають свій дім, як тільки у них з'являється така можливість. Проте, якщо дитина невпевнена в собі, боязка то вона починає у всьому слухатися батьків, не намагаючись навіть вирішувати що-небудь самостійно. Інколи трапляється, що по відношенню до старших підлітків матері схильні застосовувати більш «дозвільну» поведінку, але авторитарних батьків це не стосується. Вони твердо дотримуються свого типу батьківського впливу [7].

Таке виховання призводить до того, що у дітей формується механізм зовнішнього контролю, що ґрунтується на почутті страху покарання або вини, і тоді коли загроза покарання ззовні зникає, поведінка дитини змінюється та може стати навіть антигромадською та неприпустимою. Авторитарні відносини не допускають душевної близькості батьків з дітьми, тому тут відсутнє почуття прихильності, що в свою чергу породжує почуття настороженості, ворожості та підозрливості по відношенню до оточуючих людей.

Демократичний стиль (у інших авторів - «авторитетний», «співпраця») - батьки всіма способами заохочують самостійність та особисту відповідальність дітей у відповідності до їх вікових можливостей.

Діти у таких сім'ях беруть участь в обговоренні сімейних проблем, прийнятті рішень, вислуховують і обговорюють думку і поради батьків та висловлюють власні. Батьки вимагають від дітей обдуманого поведінки, зважених рішень і допомагають їм в цьому, чуйно ставлячись до їхніх запитів. При цьому батьки проявляють необхідну твердість та піклуються про справедливість і дотримання дисципліни, що формує правильну, відповідальну соціальну поведінку.

Поблажливий стиль (у визначеннях інших авторів - «ліберальний», «дозвільний», «потуральний») – основна ціль батьків дати своїм дітям усе найкраще, вони намагаються у всьому їм вгодити. Цей стиль характеризується наданням повної самостійності дітям. Батьки готові виконувати вимоги дитини з ранніх років і потурують будь-яким її примхам, не пред'являючи до неї практично ніяких вимог. У відносинах «батьки — дитина» головною фігурою виступають не батьки а дитина [7].

Керують ліберальними батьками хороші наміри, та їх зусилля призводять до прямо протилежних наслідків. Більшість з нас точно контактували з дітьми ліберальних батьків — вони інфантильні, безвідповідальні, вважають, що всі їм щось зобов'язані, не люблять і не вміють працювати. У підлітковому віці такі діти конфліктують з тими, хто не

потурає їм, не враховують інтереси інших людей, не готові до обмежень і відповідальності, не вміють встановлювати міцні емоційні зв'язки. В той же час, сприймаючи недолік керівництва з боку батьків як прояв байдужості діти можуть відчувати невпевненість в собі та страх.

Відсутність контролю над поведінкою дитини може призвести до втягнення її в асоціальні групи, оскільки психологічні механізми, необхідні для відповідальної, самостійної поведінки в суспільстві, у неї не сформувалися.

Як виявилось, трьох стилів виховання виявилось недостатньо, щоб охопити всі нюанси і типи сімей. Тому в подальшому виникла типологія, що доповнює наукові праці Діани Баумрінд, це:

- хаотичний стиль;
- опікуючий.

Хаотичний стиль (непослідовне керівництво) - це стиль виховання у якому відсутній єдиний підхід до виховання. У вихованні немає ясно виражених, та чітко визначених вимог до дитини або спостерігаються розбіжності між батьками у виборі певних виховних засобів.

Непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності і провокує підвищену імпульсивність, тривожність та невпевненість, а в складних ситуаціях навіть соціальну дезадаптацію, агресивність і некерованість. При такому вихованні втрачається базова потреба особистості - стабільність і впорядкованість навколишнього світу, наявність чітких орієнтирів у оцінках і поведінці. А також не формуються самоконтроль і почуття відповідальності, відзначаються занижена самооцінка та незрілість суджень [74].

Опікуючий тип змушує батьків постійно перебувати в контакті зі своєю дитиною. Вони в курсі всіх подій в його житті і миттєво вирішують будь-яку проблему, що виникає. Однак це часто призводить до того, що діти переоцінюють свою значимість паралельно тому, що відчують себе безпорадними і непристосованими до життя. Це провокує початок

внутрішнього психологічного конфлікту, який може вилитися в серйозні комплекси і проблеми.

Багато практикуючих психологів використовували власні типології стилів виховання. Наприклад, Д.М. Болдуїн виділяв два стилі виховання, хоч і не виключав і не спростовував роботи інших колег. Психолог описував такі типи виховання:

- демократичний;
- контролюючий.

Перший тип передбачає дуже тісний зв'язок між батьками і дітьми на всіх рівнях. Дитина м'яко спрямовується дорослими і завжди отримує їх підтримку. Вона бере участь в усіх сімейних справах та питаннях, є повноцінним членом сім'ї, та несе свою частку відповідальності не втрачаючи право на задоволення власних потреб.

Другий тип – контролюючий. Чіткі обмеження в поведінці дитини, причини яких їй обґрунтовуються. Між батьками і дітьми не виникають конфлікти, адже всі заборони зрозумілі та введені на постійній основі. Цікавий факт - розуміння суті заборони підтримує взаєморозуміння між членами сім'ї.

Факторами сімейного виховання у багатьох дослідженнях стали:

- любов, прийняття, емоційне ставлення;
- особливості вимог та контролю.

Неправильні стилі виховання. Типологія, розглянута вище, не виключає певних помилок і перегинів у вихованні дитини. Тепер розглянемо типи неправильного сімейного виховання, які негативно впливають на формування характеру дитини:

- неприйняття;
- гіперсоціалізуючий тип;
- егоцентричний тип.

Стиль виховання, що характеризується *неприйняттям*, може поєднувати різні стилі виховання. Адже в першу чергу батьки не приймають

певні особливості характеру своєї дитини. Це може стосуватися рис характеру, розумових здібностей або вміння висловлювати свої емоції. Певна відданість супроводжується жорстким контролем, який нав'язує дитині певний сценарій поведінки. Він підноситься як єдино вірний і можливий. Також згубно для психіки дитини є брак контролю при подібному помилковому стилі виховання. Адже він не відчуває підтримки батьків, усвідомлює їх неприйняття, але не бачить готового плану дій.

Гіперсоціалізуючий тип виховання пов'язаний з постійною тривогою батьків за свою дитину. Вони відчувають занепокоєння з приводу його здоров'я, емоційного стану, соціального статусу або, наприклад, оцінок у школі. При цьому до дитини завжди пред'являють завищені вимоги, незалежно від її реальних можливостей.

Егоцентричний тип виховання створює в родині кумира. Всі дорослі і навіть інші діти, якщо вони є, повинні існувати заради однієї єдиної дитини. Увага всіх завжди прикута до його персони, при цьому інтереси інших членів сім'ї не беруться до уваги при прийнятті важливих рішень і в повсякденних справах [74].

Батькам не завжди вдається впродовж життя дитини дотримуватися певного типу виховання. Трапляється, що вони допускають помилки, які потрапляють під пильну увагу психологів і піддаються чіткій класифікації.

Коротка класифікація типів порушень у сімейному вихованні:

- зв'язування;
- відкидання;
- делегування.

Для зв'язування характерне регламентоване і стереотипне спілкування між батьками та дітьми. Дорослі розбавляють ініціативи дітей жорстко коментуючи всі їх дії. Як наслідок, діти повністю відмовляються приймати рішення, стають соціально неадаптованими та інфантильними. Це також суттєво уповільнює їх емоційний розвиток.

Відкидання змушує дитину відмовлятися від своїх бажань, потреб і характеру в цілому. Стосунки з батьками дають розуміння у неспроможності всіх своїх дій та їх постійній неправильності. Це, до речі, може призвести до аутизму, якщо говорити про маленьких дітей.

При *делегуванні* батьки приміряють на своїх дітей власні амбіції і надії, що них не здійснилися. В цьому випадку якісь досягнення дитини, що не пов'язані з батьківськими амбіціями, вважаються не важливими і повністю ігноруються. Психологи стверджують, що таке порушення у вихованні має вплив навіть на дорослу і вже сформовану особистість. Такі люди живуть, орієнтуючись тільки на думку батьків, очікуючи схвалення або осудження.

Виростити дитину, не роблячи помилок і не допускаючи прикрих промахів практично неможливо. Всі батьки мріють стати найкращими для своїх дітей і роблять для цього все. Та психологи нагадують, не варто боятися помилок, головне - встигнути їх вчасно виправити [31].

Вивчення сімейного виховання показує, що воно визначається принципами і характером виховання, якого дотримуються батьки як вихователі (авторитарне, гуманістичне, демократичне). Найбільш негативним стилем виховання є непослідовний або змішаний стиль виховання. Суперечність установок батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність.

Виховання не може характеризуватись стихійністю. Чітке визначення батьками бажаних та небажаних аспектів допоможе сформулювати їм свою позицію як вихователів і окреслити стратегію виховання. Її головні принципи:

1. Дитина має чітко розуміти, що хочуть від неї батьки, що їй задовольняє, а що ні. Свої претензії батьки мають аргументувати цими вимогами.

2. Перш ніж чогось вимагати переконайтесь, що вона на це здатна.

3. Не можна карати зате, чого дитина не знає. Відповідальність дітей за вчинки має базуватись на розумінні скоєного.

4. Не можна карати дитину за поведінку, за відсутності злісної непокори. Слід відрізнити дитячу безпорадність і злісну непокору (безпорадність чи забудькуватість, виникає в результаті випадковостей та помилок. А от злісна непокора це обдуманий акт, або чітка відмова визнавати батьківську владу. Коли дитина розуміє, чого хочуть від неї батьки але робить щось протилежне).

5. Щоразу після владнання конфлікту дитині варто показати, що ви любите її не дивлячись на те що сталося.

6. У стосунках з дітьми потрібно керуватись безумовною любов'ю («не за щось, а попри все»).

7. Ніяких фізичних покарань. Вони принижують її гідність, та порушують її права як члена сім'ї і суспільства. І застосування сили батьками свідчить про їх безсилля як вихователів.

Дотримання цих принципів допомагає створити атмосферу емоційної захищеності дитини, привчити її поважати інших, допомагає батькам зрозуміти емоційні і фізичні особливості різних періодів дитинства і підбирати засоби виховання відповідно до індивідуальних потреб дитини. Порушення чи недотримання цих принципів, відсутність культури спілкування з дітьми у батьків призводить до їх жорстокого поводження з ними.

Висновки до першого розділу

Отже, ми зрозуміли, що самооцінка - це уявлення людини про саму себе. Це думка про власну особистість, яка знаходиться далеко у глибинах свідомості. Незважаючи на те, що люди не часто замислюються над своєю самооцінкою, вона впливає на трансформацію особистості все життя. Думка про себе формується не лише завдяки досягненням чи у зв'язку з особистими якостями. На самооцінку впливають моральні орієнтири особистості, досвід спілкування з батьками, колективом, реакція оточуючих на невдачі та успіхи людини. Вплинути на самооцінку можуть як зовнішні, і внутрішні чинники, проте самотійно виправити проблеми з самооцінкою важко.

Самооцінка дитини – це оцінка дитиною своїх якостей, своїх умінь, свого місця серед інших дітей. Це те, як вона оцінює свої інтелектуальні здібності, дії, характер, та інші психічні явища. Формується вона в ранньому дитячому віці, і головне завдання батьків та тих людей, які беруть участь у її вихованні – сформувати адекватну самооцінку для розвитку успішної і гармонійної особистості. І у ранньому віці вона повністю залежить від батьків. Якщо дітей не підтримувати, чи не хвалити, їх впевненість в собі, а значить, і самооцінка буде знижуватися. Таких дітей не можна квапити чи принижувати їхньою не квапливістю даючи відповідні прізвиська.

В дітей молодшого шкільного віку уже може виділятися сформований, або той що формується, рівень самооцінки. Це може бути завищена, занижена або адекватна самооцінка. Нормою у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку вважається наявність завищеної самооцінки. Адже їх початкове уявлення про себе – це відображення ставлення батьків. І в більшості випадків батьки «залюблюють» та хвалять своїх дітей аж до шкільного етапу. Тому молодші школярі все ще зберігають цей рівень та можуть не змінювати його.

В процесі ж навчання ставлення батьків до успіхів дитини може змінюватись: неуважність, погана поведінка та оцінки можуть викликати критику та покарання зі сторони батьків, а це в свою чергу може впливати на самооцінку дитини. Занижена самооцінка робить людину невпевненою у собі, тобто такою, яка уникатиме вчинення будь-яких дій або ухвалення важливих рішень, перекладатиме відповідальність на інших, боїтиметься критики і будь-яких труднощів в ухваленні рішень, що не дозволить їй розслабитися, тримаючи її у постійному емоційному і фізичному напруженні. Такий стан знизить захисні сили організму, імунітет ослабне і людина часто хворітиме. Тому важливо на даному етапі життя дитини намагатися не критикувати її, що призведе до зниження самооцінки, а навпаки ще більше підтримувати та допомагати. Це прямо залежить від стилю сімейного виховання.

Головна мета виховання допомогти кожному стати гармонійною особистістю (так званий баланс фізичної та моральної досконалості). Процес виховання відбувається в процесі життя – у діях, вчинках та стосунках дитини. Такі риси, як цілеспрямованість, твердість характеру, гуманізм формуються під впливом сімейних засад та всієї родинної структури. Саме в сім'ї дитина відчуває любов і прихильність до себе та навчається любити у відповідь.

У процесі формування здорової самооцінки дитини значну роль грає особистий приклад, багато підтримки та адекватні вимоги. Саме від самооцінки залежить впевненість дитини в собі, легкість в спілкуванні з людьми та її успішність у житті.

Самооцінка дітей у молодшому шкільному віці формується поступово: від загальної до конкретної, та від позитивної до негативної. У старшому ж шкільному віці відбувається процес розвитку самостійності дитини, завдяки самопізнанню, рівень її самооцінки стає більш високим та стійким, що сприяє формуванню адекватної самооцінки. Цьому процесу характерна залежність від ситуацій та чинників, що мають на неї вплив, вони визначають прояв і подальше формування того чи іншого виду самооцінки. Це такі чинники, як: стиль сімейного виховання; оцінювання дорослими; активність і досвід спілкування дитини; види соціальної взаємодії з іншими людьми, провідним видом якої є ігрова діяльність.

Розглядаючи класифікацію та основні характеристики стилів сімейного виховання, таких як авторитарний, ліберальний, демократичний, потуральний та нестійкий було досліджено, що позитивною тактикою формування адекватної самооцінки особистості та оптимальним стилем сімейного виховання вважається демократичний стиль.

Слід зазначити, що правильне виховання це про дотримання чіткого балансу між любов'ю та вимогливістю, милосердям та справедливістю. Тільки знаходження на такій «золотій середині» виховання не приносить прикрощів та розчарувань ні в собі ні в дітях, і забезпечуватиме впевненість у

їхньому майбутньому.

Перш ніж обирати стиль виховання, батьки повинні проаналізувати, які саме цінності вони хочуть та можуть передати своїй дитині, та чого очікуватимуть від неї. Тому що для кожної родини притаманний та характерний свій стиль виховання. Це залежить від багатьох чинників – характеру та типу темпераменту, в тому числі. Може наприклад виявитись, що дитина від природи дисциплінована але їй потрібна теплота і турбота. Або ж навпаки, дитина потребує дисципліни щоб відчувати себе впевненою та в безпеці. Тому варто максимально намагатися притримуватись того стилю виховання, який не зашкодить розвитку вашої дитини, якщо звісно, ви бажаєте їй гідного майбутнього.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ СТИЛЯМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

2.1 Організація, проведення та підбір методик емпіричного дослідження

Багато молодих батьків переконані, що не має сенсу пояснювати малій дитині доцільність чи необхідність тієї чи іншої дії, легше примусити її це зробити просто тому що так потрібно. У практиці сімейного виховання не рідко зустрічаються випадки невмілого користування примушуванням. Як результат – дитина зовсім не бажає вчитись самостійності і не набуває навичок вирішення власних проблем. Досвід показує, що виростаючи такі діти втрачають свою покірливість, але, не маючи навичок самоконтролю та самоорганізації, часто потрапляють у конфліктні ситуації у суспільстві та навіть сімейних стосунках.

Одним з поширених негативних прийомів впливу батьків, що базується на керуванні дитиною за допомогою породження в ній почуття провини, залякування негативним ставленням до них рідних чи оточуючих є маніпулювання. І це надзвичайно гостра проблема сучасності! Батьки масово маніпулюють дітьми, а діти, беручи з них приклад вдаються до маніпуляції батьками - і все це для того, щоб примусити зробити саме так, як потрібно маніпулятору. Батьки маніпулятори дотримуються думки, що їх головний обов'язок - контролювати поведінку дітей. Це почуття з часом переростає у почуття всемогутності і керується в подальшому формулою «ти мусиш». І батьки впевнені, що це точно вплине на поведінку дитини, а також змінить її на краще. В арсеналі засобів цього примусу - навіювання, залякування та негативне оцінювання [40].

Маніпулювання завдає травм людській психіці і стає причиною страждань в незалежності від віку конкретної людини. Діти вчаться розуміти

та застосовувати маніпуляції від своїх батьків, які в свою чергу, переживають вплив маніпуляцій суспільства. Діти молодшого шкільного віку, інстинктивно копіюють поведінку дорослих, тому не слід чекати від дитини доброго та шанобливого ставлення до людей, в той час як її батьки ставляться до них упереджено та неприязно. Не варто чекати від дитини чесності, якщо показувати їй брехню (наприклад «скажи вчительці, що в нас не було світла, тому ти не виконала завдання»). Діти одразу розуміють розходження між тим, що кажуть і роблять батьки, і в ситуації коли їм самим доводиться обирати спосіб поведінки, то вони, не надаватимуть перевагу батьківським настановам, а віддадуть перевагу наслідуванню прикладу. Ось чому власний позитивний приклад - є одним із важливих методів батьківського виховання.

Аналізуючи сім'ю, як фактор виховання, можемо зазначити, що вона має найбільший вплив у період формування психічних і соціальних якостей особистості і є первинним чинником виховання дитини. Саме у сім'ї діти набувають життєвого, соціального, побутового досвіду, навчаються правил спілкування, сімейних традицій, формується їх уявлення про взаємини, світ та про самого себе – тобто самооцінка.

Саме тому, щоб дослідити взаємозалежність та вплив стилів виховання на розвиток та формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку ми проаналізувала та обрали наступні емпіричні дослідження:

Методика «Сходинок», яка використовується для дослідження рівня самооцінки дітей. Головна ціль цього тесту, зрозуміти уявлення дитини про себе, оцінювання себе та розуміння ставлення до неї батьків та оцінювання ними. Це найлегший тест, який допомагає налаштувати емоційно-приятний настрій дітей, та познайомитись з ними. Тест легкий та швидкий, проводиться в групі (Додаток А).

Хід проведення: роздати заготовленні шаблони з малюнком сходинок та попросити дітей розташувати себе на них, виконуючи таку умову: «якщо взяти всіх дітей та умовно розставити на цих сходинках, то на 7,6,5

сходинках опиняться хороші діти: кмітливі, добрі, чуйні, слухняні – чим вище, тим кращі. На 3,2,1 сходинках будуть не слухняні діти – чим нижче, тим більш злі, ліниві, з поганою успішністю та поведінкою. На 4ій, середній сходинці діти не погані і не хороші. Покажіть, на яку сходинку ви б поставили себе?»

Якщо в дітей при виконанні виникають проблеми, вони замислюються або не знають як виконати, можна допомогти питаннями: «ти така\ий насправді чи хотів би бути таким?».

Далі, для співставлення даних у рамках теми нашого дослідження просимо дітей поміркувати куди на їх думку розмістили б їх батьки на цих же сходах. Аналізуючи результати потрібно звертати увагу скільки часу дитина витрачає на роздуми і на яку саме сходинку вона себе розмістила. Якщо діти молодшого шкільного віку ставлять себе на сходинку номер шість (дуже хороші) чи сім (найкращі) це вважається нормою в цьому віці. У будь-якому випадку діти мають розглядати для розміщення сходинки вище 4ої, тому що положення на 1,2,3 сходинках свідчить про негативне ставлення до себе та невпевненість у своїх силах. Це досить не приємне порушення у структурі особистості, яке призводить до дитячих неврозів та депресій. Пов'язано це частіше всього, з «холодними» стосунками або жостким авторитарним вихованням, коли знецінення дає дитині зрозуміти, що люблять її лише за слухняну поведінку. А так як бути хорошими постійно діти просто не можуть, так само як не можуть робити все що від них очікують дорослі то, природньо, що за цих умов діти починають сумніватися в собі і в любові до них батьків.

Щоб зрозуміти ставлення батьків до дитини в ході виконання тестування дітей додатково просять розмістити куди б на їх думку розмістили їх батьки. Для комфортного самовідчуття, попов'язаного з відчуттям захищеності, важливо, щоб дорослі ставили дитину на найвищі сходинки. Ідеальним вважається варіант, коли сама дитина ставить себе на четверту-п'яту сходинку, а батьки - на найвищу.

Приклад виконання завдання і тип самооцінки, який вони демонструють:

Приклад 1: Не роздумуючи, дитина розміщає себе на найвищу сходинку і переконана, що батьки думають так само. Пояснює свій вибір словами мами: «Я хороший. Так мама каже» - завищена самооцінка.

Приклад 2: Після деяких роздумів дитина розміщає себе на сьомій сходинці, пояснюючи свій вибір, називає певні недоліки але називає їх незалежними від неї, вважає, що оцінка дорослих в деяких випадках може бути дещо нижчою її власної: «Я, хороша, але іноді вередую» - завищена самооцінка.

Приклад 3: Обдумавши завдання, ставить себе на 3-ю або 4-ту сходинку, свій вибір пояснює конкретними ситуаціями та досягненнями, вважає, що оцінка батьків або трішки нижча сама або така ж сама - адекватна самооцінка.

Приклад 4: Без роздумів ставить себе на нижні сходинки, не пояснюючи свій вибір, думку батьків вважає аналогічною - занижена самооцінка.

Бувають виключення: іноді діти не розуміють суті завдання і обирають середню сходинку. Також, трапляються випадки відмови виконувати завдання, часто це діти із заниженою самооцінкою, високою тривожністю і невпевненістю в собі, і на всі запитання відповідають: «Не знаю».

Обов'язково варто враховувати:

- завищена самооцінка в нормі є притаманною дітям дошкільного та молодшого шкільного віку: вони ще не бачать чітких помилок у своїх діях, і не можуть правильно оцінювати себе, свої дії та вчинки.

- самооцінка дітей шести-семи річного віку уже більш реалістична, та близька до адекватної у звичаному середовищі та звичних буденних ситуаціях. Якщо ж вони стикаються із новою діяльністю їх самооцінка може бути завищена.

- відхиленням у розвитку особистості вважається занижена самооцінка у дітей молодшого шкільного віку.

Проективна методика «Дерево». Методика спрямована на дослідження самооцінки, шкільної адаптації та мотивації. Її створили для школярів з метою перевірки, рівня освоєння за перші три роки навчання. Пізніше виявили актуальність тесту і для дорослих.

Щоб вирішити тест потрібно добре розглянути малюнок з чоловічками (Додаток Б). У кожного з них свій настрій і своє положення. Дітям пропонується добре роздивившись кожного із зображених чоловічків обрати одного, який на їх думку найбільше співпадає із їх власним настроєм. Другим вибором є той ким вони б хотіли бути на цьому малюнку. Таким чином, можна проаналізувати емоційний стан та самопочуття учня у навчальному колективі, а також виявити їхні потреби. (Інтерпретація результатів Додаток Б).

Проективна методика «Кінетичний малюнок сім'ї». Обрана для кращого розуміння внутрішньо-сімейних стосунків. Малюнок найкраще дає дітям проявити свої емоції, оскільки малюючи вони не замислюються та детально не обдумують питання, але підсвідомо показують в малюнку всі необхідні емоції.

Мета методики зрозуміти та проаналізувати ставлення дитини до членів своєї сім'ї, тип сімейних відносин та розуміння дитини про місце у своїй сім'ї.

Потрібно намалювати свою сім'ю, але не просто, а так щоб на малюнку кожен був чимось зайнятий (інструкція дещо адаптована, порівняно з авторською, тому що вимога малювати всіх членів родини і себе не дає можливості одержати різносторонню інформацію про взаємини дитини в сім'ї у тих випадках, коли вона малює не всіх членів родини).

Сприятливою сімейною ситуацією вважається зображення всіх членів родини, людей, а не предметів, відсутність ізольованих членів родини, загальна діяльність членів родини чи їхня оберненість одне на одного. Діти

не завжди малюють всіх членів родини. Зазвичай вони не малюють тих, з ким знаходиться в конфліктних стосунках. Буває діти малюють людей, які не в реальності не входять до складу родини.

Про рівень близькості та взаємин говорить розташування членів родини на малюнку. Важливим показником психологічної близькості є реальна відстань між членами сім'ї. Іноді між членами родини зображають різні об'єкти, що є «уявними» перешкодами між ними, що насправді відображається і в житті.

Про сприятливі сімейні відносини свідчить зображення спільної діяльності всіх членів родини. Це вказує на те, що є тепле спілкування і діти знають про те, що люблять робити їх батьки, або ж чим вони частіше за все займаються, або ж наприклад, про улюблене заняття сестри чи брата. Якщо ж всі члени сім'ї зайняті одним заняттям (наприклад відпочинок на морі, чи прогулянка в парку) це свідчить про теплі стосунки та наявність часу який сім'я проводить разом.

Варто звертати увагу і на процес промальовування елементів малюнку. Наприклад, вважається, що дитина найбільше деталізує фігуру свого найбільш улюбленого члена родини. І, навпаки, якщо стосунки із кимось з родини негативні, то вона малює цю людину незавершено, без деталей, і навіть без частин тіла. Коли складаються конфліктні та тривожні стосунки, діти часто використовують штрихування в зображенні того члена родини, з яким складаються ефективні зв'язки. Також, про такі ситуації свідчать стирання і перемальовування.

Загалом кожна деталь малюнку є важливою і має певне значення (Додаток В). Методика обрана з метою виявити особливості сприйняття дитиною сімейного клімату, визначення стосунків між членами сім'ї, наявність підтримки та впливу на дитину кожного з її членів.

Тест-опитувальник батьківського ставлення (ОБС) в адаптації Азаркіної О.В. із кваліфікаційної наукової праці (на правах рукопису) «Вплив саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини».

«Батьківське ставлення - це система почуттів і вчинків дорослих людей по відношенню до дітей. Опитувальник містить 61 питання і передбачає п'ять шкал, що виражають собою аспекти батьківського відношення до дитини дошкільного віку». В дослідженні авторки діагностувався стиль материнського ставлення до дитини, так як у моєму дослідженні також брали участь лише матері – використала саме цю адаптацію тесту українського автора.

За тестом ставлення виражається в п'яти шкалах: «Прийняття-відштовхування», «Кооперація», «Симбіоз», «Авторитарна гіперсоціалізація», «Маленький невдаха» (Додаток Д).

Тест на визначення переважання стилю сімейного виховання (за О. Мерзляковою). Відповіді на питання дають розуміння, який стиль виховання переважає в родині. Які відповіді переважають, той тип виховання і є притаманним. У випадку відсутності явного переважання котроїсь категорії, йде мова про суперечливий стиль виховання, коли відсутні чіткі принципи, і поведінка батьків диктується настроєм у певний момент (Додаток Г).

Міні-тест «Який у вас стиль виховання?». Останнім та додатковим тестом-опитувальником став авторський міні-тест на основі аналізу визначень найпоширеніших стилів, який складається із чотирьох питань, які характеризують найпоширеніші рішення у визначених стилях. Він допоміг з остаточним визначенням стилю в тих тестах, в яких результат був не визначений.

Із чотирьох відповідей за кожним запитанням потрібно обрати ту, яка найбільш відповідає звичній батьківській поведінці (Додаток Е).

2.2 Результати діагностичного стану дослідження самооцінки

З метою дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку проведено емпіричне дослідження.

Емпіричне дослідження проводилось на базі Ліцею №2 Хмельницької міської Ради, м. Хмельницького. У вибірку дослідження увійшло 29 дітей молодшого шкільного віку: 13 дівчат і 16 хлопців, а також їх батьки.

Діти з середнім та високим рівнем самооцінки відчують себе життєрадісними, успішними, з повагою ставляться до себе і до інших, живуть у гармонії з собою, безпосередні у спілкуванні, припускаються помилок але вчаться на них, не люблять з'ясовувати стосунки та конфліктувати, турбуються про своє емоційне та фізичне здоров'я.

Діти із низькою та дуже низькою самооцінкою сором'язливі, боязкі, тривожні, думають, що мало чого варті, потребують постійної підтримки, бояться допускати помилки, не вміють приймати компліменти. Дуже залежать від думки інших, та надають їй великого значення. Такі діти відмовляються приймати рішення, оскільки вважають себе нездатними робити «правильний» вибір. Безініціативні та повільні у виконанні поставлених завдань, через сумніви у власних можливостях.

Щоб визначити рівень самооцінки у досліджуваних учнів другого класу були проведено опитування «Сходинки», учнями гарно сприйнято пояснення щодо завдання, всі зрозуміли його та безперешкодно прийняли до його виконання.

Після проведення оцінювання за допомогою тесту «Сходинки» ми отримали такі результати (див. рис. 2.2.1):

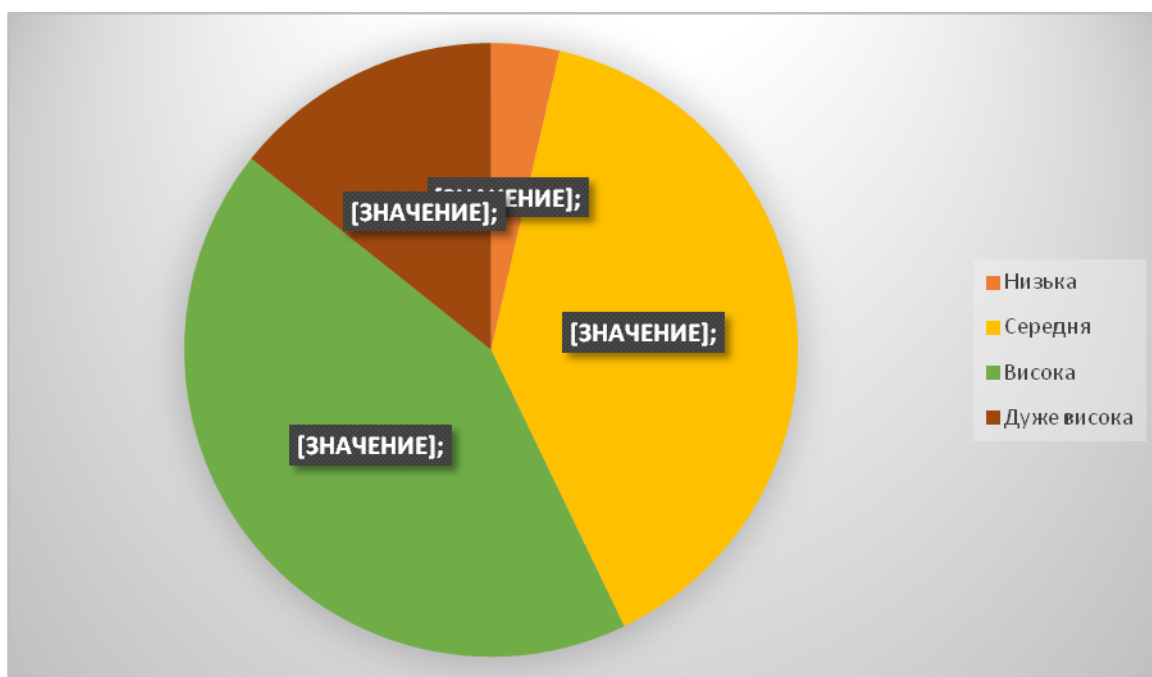

Рисунок 2.2.1 – Рівень самооцінки дітей за тестом «Сходишки»

Тільки 4 дитини розмістили себе на найвищу 7-му сходинку, маючи високу (завищену) самооцінку (13,8%). Це, в принципі, нормальне явище для цього віку. Надто висока самооцінка - свідчить про нереалістичне самосприйняття та нездатність критично себе оцінювати. Зависока самооцінка є небажаним явищем та має підлягати корекції.

Високу самооцінку мають 44,9% опитуваних – це 13 дітей. Це нормальне, адекватне оцінювання себе та своїх якостей, діти розміщують себе на 5,6 сходинки. Середню або нормальну самооцінку, мають 34,5% опитуваних дітей, а це 11 дітей. Вони розмістили себе на 4 сходинку. Низьку самооцінку має лише 3,4% респондентів, а саме 1 дитина (див. рисунок 2.2.1). З такими дітьми потрібно проводити корекційну роботу для покращення самооцінки. Узагальнюючи результати першого емпіричного дослідження учнів 2-В класу можна сказати, що у 64,5% учнів – висока самооцінка, у 34,5% - нормальна, і лише у 3,6% - а саме одного учня, самооцінка знижена і потребує перевірки додатковими тестами.

Для розуміння впливу батьків та сімейного виховання на рівень самооцінки було також запропоновано подумати та розмістити куди б на

думку дітей на цих сходинках їх поставили б батьки. За результатами 48,3%(14) учнів вважають, що батьки поставили б їх на нижчі сходинки ніж вони самі, а 51,7% (15) що на вищі. З них 11 учнів вважають, що батьки поставили б їх на найвищі 6 та 7 сходинки, це свідчить про великий рівень довіри та похвали від батьків. Діти отримують багато любові, розуміння та приємних слів, що вони найкращі та найслухняніші, тому впевнені що батьки оцінюють їх вище ніж вони самі себе. Зі всіх лише одна дитина вказала, що батьки поставили б її на нищу сходинку №3, що є найнижчою оцінкою за результатом всього опитування.

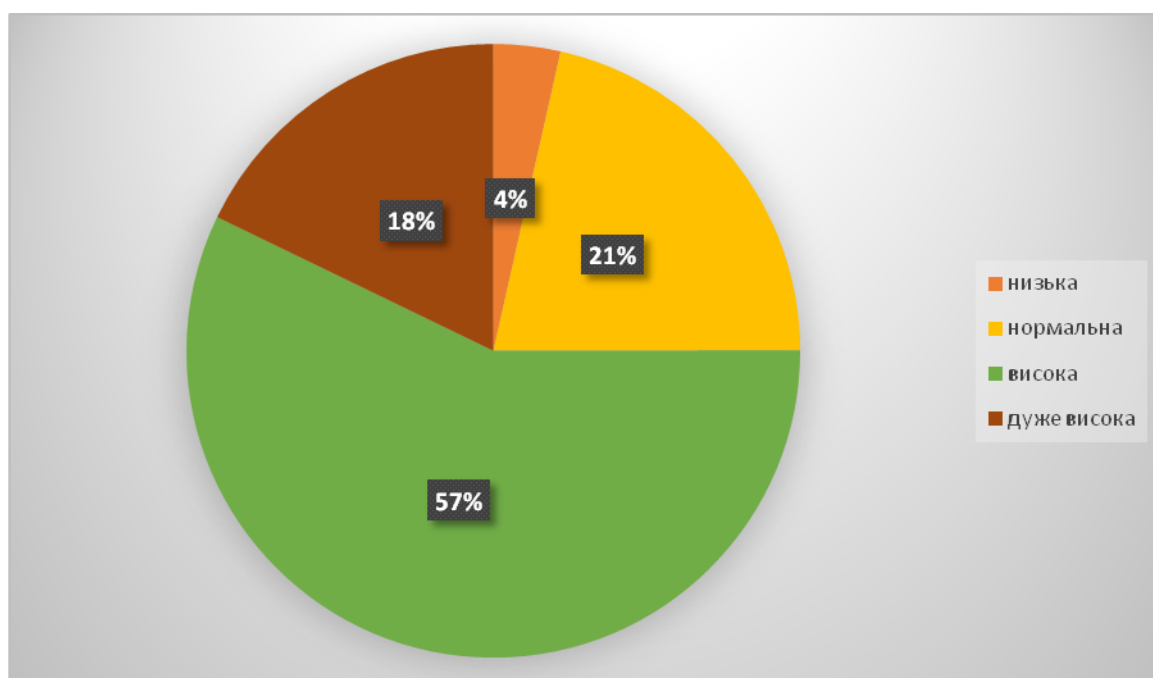

Рисунок 2.2.2 – Рівень самооцінки дітей за тестом «Сходинки». Оцінювання батьками, на думку дітей

Для додаткової перевірки проведено друге дослідження – проєктивна методика «Дерево». Вона дозволить оцінити емоційний стан та самопочуття дитини у школі, класі, та рівень її соціалізації та адаптації до навчання та оцінювання своїх вмінь.

Данну методику виконали 29 учнів 2-В класу. У 20 учнів із 29 обрані позитивні варіанти, тобто їх адаптація проходить нормально, вони добре себе почувують серед однолітків та налаштовані вчитися. Розглянемо детальніше:

Таблиця 2.2.1 – Результати проєктивної методики «Дерево»

Позиції	Кількість учнів
Комфортний стан, нормальна адаптація (№10,15)	5
Установка на подолання перешкод (№1,3,6,7)	7
Дружня підтримка та товарицькість (№2,11,12,18,19)	4
Мотивація на розваги (№9)	1
Стійкість положення (бажання досягати успіхів без подолання перешкод) (№4)	2
Завищена самооцінка та установка на лідерство (№20)	2
Кризовий стан, падіння у прірву (№14)	5
Відстороненість замкнутість та тривожність (№21)	1
Втома, слабкість і невеликий запас сил (№5)	1
Відстороненість від навчання та відхід у себе (№8)	1

Крім того, в ході виконання, також було запропоновано обрати іншу позицію – «ким би ти хотів бути», і 7 із 9 дітей, які бачили себе в негативному положенні обрали позитивнішу позицію. Переважно це дружня підтримка, установка на подолання перешкод, та лідерство (зайняття найвищої сходинки). Що можна оцінювати, як потребу отримати більше підтримки у навчанні, похвали та мотивації. Інші ж двоє обрали такі ж негативні позиції: в першого учня з позиції втоми, слабкості №5 зміна положення у відсторонення, замкнутість та тривожність №21. Що свідчить про негаразди з навчанням, недосягнення бажаних цілей, і проблеми з адаптацією у дитини. Потребує додаткової роботи з педагогом чи психологом. Інший учень відмічає у себе кризовий стан №14, і хотів би

позицію №8 відстороненість від навчального процесу, відхід в себе. Це свідчить про такі ж проблеми з адаптацією та навчанням.

Для порівняння узагальнимо дані у відсотках:

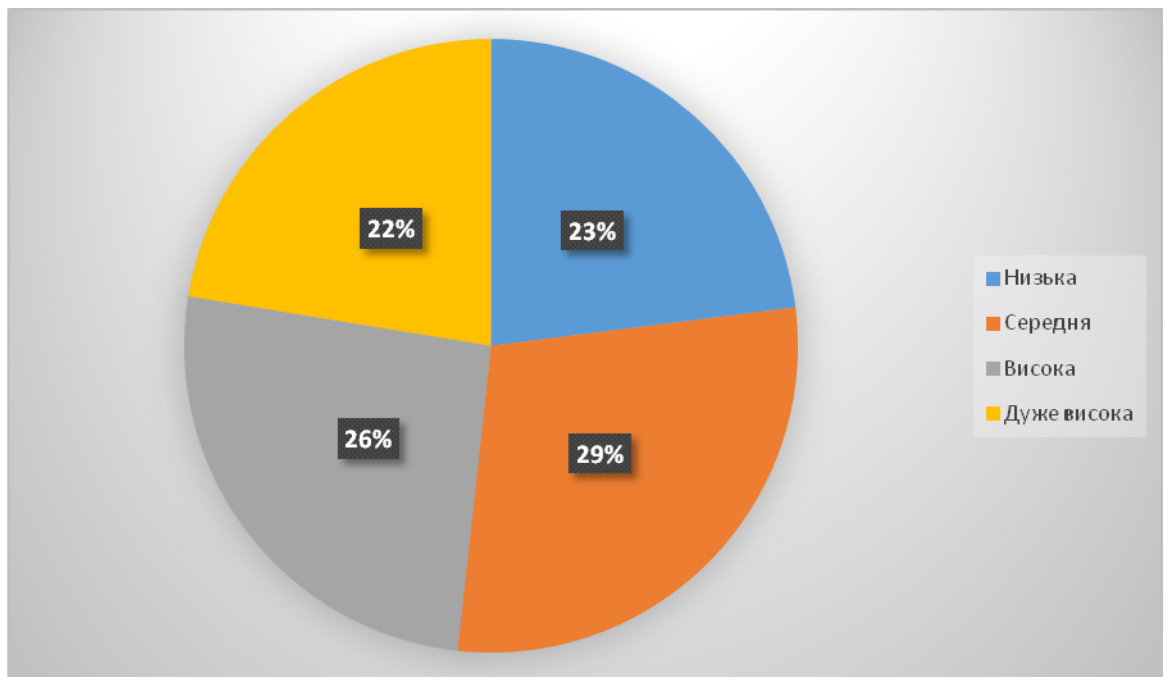

Рисунок 2.2.3 – Рівні самооцінки за проективною методикою «Дерево»

Для кращого розуміння особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку проведено також проективну методику «Кінетичний малюнок сім'ї», за допомогою якого можна оцінити стосунки дитини з батьками, її емоційний зв'язок, та наявність чи відсутність підтримки з боку батьків, що в молодшому шкільному віці дуже впливає на рівень самооцінки та становлення себе у класі. Дізнавшись про її погляди на себе, батьків, сім'ю, навколишній світ, можна зрозуміти причини виникнення багатьох проблем і допомогти їй ефективно їх вирішити.

Дітям було дане завдання зобразити на малюнку свою сім'ю так, щоб кожен виконував якесь завдання. Практично всі діти доволі швидко впоралися із завданням, виконували його із хорошим настроєм і цікавістю. Це може свідчити про хороші стосунки у сім'ях, тісні взаємини дітей з їх батьками. Виключенням став один учень, який спочатку засмутився почувши

завдання, а потім почав плакати коли побачив як інші діти малюють та вигукують що саме вони роблять разом із батьками на своїх малюнках. Було помічено, що негативні емоції в нього викликало саме завдання, розмова не допомогла та було зрозуміло, що він просто не хоче малювати свою родину. Було озвучено причину, яка імовірно сталася напередодні, саме тому даний учень не захотів виконувати завдання. Йому було дозволено не робити цього. Натомість він виконав інший тест, а його листок так і залишився пустим. До слова, попередні тести учень виконав добре, і рівень його самооцінки не викликав занепокоєння.

Найчастіше діти зображали всіх членів сім'ї. На деяких із малюнків (54%) присутня відстань або розділення між членами сім'ї, а це свідчить про певне віддалення і не зацікавленість одне одним. Яскраво виражених конфліктів не помічено. На малюнках помітні додаткові деталі – сонце, хмари, іграшки, будинки та домашні тварини, що є дуже позитивним аспектом і свідчить про гарний настрій та відчуття.

Аналіз намальованих малюнків показав: що більшість дітей намалювали на свою родину з позитивними, усміхненими обличчями, члени сім'ї тримаються за руки, навколо природа і сяє сонце., це свідчить про хорошу, сприятливу сімейну ситуацію.

На деяких малюнках (11%) першими були зображені додаткові елементи, а не люди, що свідчить про емоційну стурбованість ситуацією в сім'ї. Якщо дитина спершу зображає будинки чи засоби побуту, це сповіщає про складні стосунки з батьками, такі малюнки є інформативними та сигнальними.

Напружені стосунки у сім'ї сповіщає наявність відстані та дистанції між окремими її членами. Емоційний опір в контактах з людьми відображають такі елементи як: відсутність частин тіла, зображення пальців рук, а також штрихування рук. Якщо дитина не малює частини обличчя – це може бути протест дитини до члена сім'ї, що теж свідчить про негативні

стосунки. Якщо ж дитина так малює себе, то це признак її відстороненості в сім'ї і проблем комунікації з оточенням та ровесниками.

Є діти (8%), які зобразили себе в останню чергу, це свідчить про те, що їм не вистачає певного контакту із близькими, почуття «самотності». Є малюнки, на яких сім'ю зобразили маленького розміру (30,7%), це свідчить про відчуття тривоги, небезпеки як для дитини так і для самої сім'ї. Були діти, які намалювали себе великими, чіткими тобто впевненими у собі. (3%) діток себе на малюнку не зобразили або зобразили спиною, це говорить про відчуження, неповноцінність, почуття непотрібності у сімейному середовищі.

Таблиця 2.2.2 – Результати важливих елементів малюнка проективною методикою «Кінетичний малюнок сім'ї»

<i>Кількість дітей у %</i>	<i>Елементи малюнку</i>
7,7%	Не малювали себе чи іншого члена сім'ї
38,5%	Маленький зріст автора і розміщення себе у нижній частині аркуша
30,7%	Велика дистанція між членами сім'ї
73%	Наявність додаткових деталей (сонця, хмар, тварин)
46,2%	Стирання малюнка і перемальовування
<i>Сприятлива сімейна ситуація</i>	
92,3%	Зображення всіх членів сім'ї
9%	Зображення першими не людей
53,8%	Спільна діяльність всіх членів
73%	Відсутність ізольованих членів
95%	Хороша якість ліній
<i>Тривожність</i>	
46,2%	Наявність штрихування
38,4%	Лінія виділення

<i>Кількість дітей у %</i>	<i>Елементи малюнку</i>
32%	Лінія із сильним натиском
55%	Перебільшена увага до деталей
58,3%	Стирання
<i>Конфліктність</i>	
42,3%	Бар'єри між фігурами

Підсумовуючи отримані результати можемо сказати, що малюнки допомогли більш краще зрозуміти емоційний стан дітей, та показали як рівень їхньої самооцінки впливає від сімейної ситуації. Наприклад, учень який в проєктивній методиці «Дерево» обрав положення з тривожністю і бажанням отримати підтримку, у малюнку сім'ї зобразив те саме, чим підтвердив припущення, що вдома мало отримує похвали і підтримки від батьків в плані навчання та поведінки тому почуває та оцінює себе не найкращим чином. Ще один результат з попереднього емпіричного дослідження показав почуття відчуженості та самотності, що підтвердив і малюнок сім'ї. На ньому учень зобразив себе не повністю, а зі спини, чітко промалював лише маму, а інших членів сім'ї завуалював будинками. Що дає розуміння відчутності спілкування зі всіма членами своєї родини, можливі конфліктні ситуації, ревність до братика, відсутність достатнього часу з мамою з чого і почуття самотності в школі та класі.

Дані методики були проведені з дітьми з точки зору їх почуття та розуміння, для узагальнення картини та пошук взаємозалежностей, було також проведено тестування для батьків. Тести виконувались дистанційно, в силу обставин, які склались у нашій країні (через тривогу двічі не вдалось зібрати батьків). Нажаль тестування пройшли не всі батьки із опитуваних учнів, проте аналіз проводився із отриманих результатів. Було запропоновано три тести: тест на стилі виховання, тест на «батьківське ставлення» та авторський міні-тест для узагальнення результатів. 58,7% батьків пройшли

всі три тестування, 24% пройшли тільки один із запропонованих тестів, 17,3% взагалі не пройшли тести.

Проаналізувавши опитування отримані такі результати:

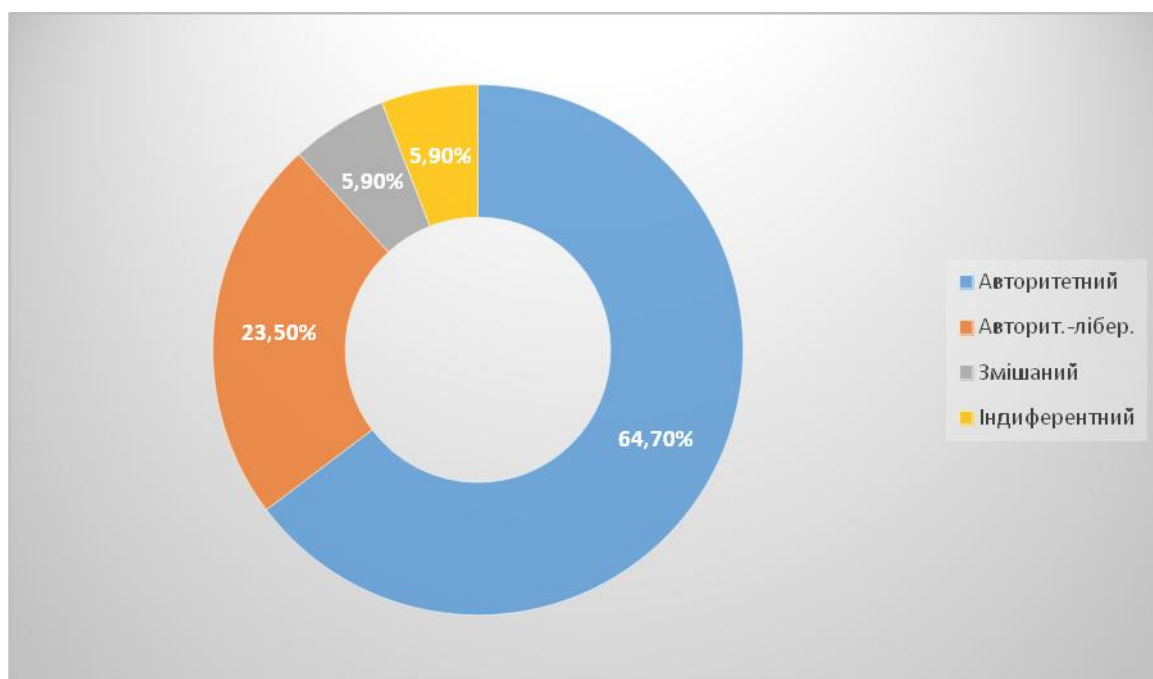

Рисунок 2.2.4 – Стилi батьківського виховання (результат опитування батьків)

Таблиця 2.2.3 – Результати дослідження за опитувальником батьківського відношення

№ сім'ї	1 шкала «Прийняття- Відхилення»		2 шкала «Кооперація»		3 шкала «Симбіоз»		4 шкала «Авторитарна гірперсоціалізація»		5 шкала «Маленька невдаха»	
	б	%	б	%	б	%	б	%	б	%
C1	9	29	7	77,8	6	85,7	3	37,5	2	25
C2	8	25,8	7	77,8	6	85,7	4	57,1	2	25
C3	9	29	7	77,8	5	71,4	1	14,3	3	37,5
C4	10	32,2	7	77,8	3	42,8	3	42,8	1	12,5
C5	9	29	7	77,8	5	71,4	1	14,3	2	25
C6	9	29	7	77,8	6	85,7	3	42,8	1	12,5
C7	11	35,5	6	66,7	5	71,4	2	28,6	1	12,5

№ сім'ї	1 шкала «Прийняття- Відхилення»		2 шкала «Кооперація»		3 шкала «Симбіоз»		4 шкала «Авторитарна гірперсоціалізація»		5 шкала «Маленька невдаха»	
	б	%	б	%	б	%	б	%	б	%
C8	10	32,2	8	88,9	7	100	4	57,1	2	25
C9	10	32,2	5	55,6	7	100	4	57,1	2	25
C10	7	22,6	8	88,9	6	85,7	4	57,1	2	25
C11	9	29	6	66,7	3	42,8	4	57,1	1	12,5
C12	9	29	7	77,8	4	57,1	4	57,1	1	12,5
C13	16	51,6	5	55,6	3	42,8	2	28,6	2	25
C14	8	25,8	6	66,7	6	85,7	3	42,8	1	12,5
C15	9	29	5	55,6	1	14,3	2	28,6	1	12,5
C16	10	32,2	6	66,7	6	85,7	7	100	2	25
C17	8	25,8	7	77,8	3	42,8	2	28,6	2	25
C18	7	22,6	6	66,7	7	100	1	14,2	1	12,5
C19	9	29	8	88,9	7	100	6	85,7	3	37,5
C20	8	25,8	6	66,7	7	100	4	57,1	3	37,5
C21	11	35,6	6	66,7	6	85,7	5	71,4	3	37,5
C22	9	29	8	88,9	7	100	3	42,8	4	50

Згідно результатів дослідження видно, що у більшості сімей (82,6%) переважає тип «Прийняття», що означає емоційно тепле ставлення батьків до дитини. Батьки люблять свою дитину та поважають її індивідуальність. Вони сприймають свою дитину такою яка вона є. Проводять багато часу разом, поважають плани та інтереси дитини.

Також 56,5% сімей на високому рівні тип «Кооперація», це говорить про соціально-бажаний тип сімейних відносин. В таких сім'ях батьки зацікавлені планами дитини, співчують їй, та намагаються допомогти. Вони задовільняють ініціативу і самостійність дитини, довіряють їй та намагаються стати на її бік з будь-яких питань. Батьки оцінюють

інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчувають гордість за неї. Діти в свою чергу, відчувають батьківську підтримку та можуть відкритися і звернутися за допомогою.

У 8,7% досліджуваних батьків виявлено тип «Симбіоз». Ці батьки відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчувають неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

У 21,7% сімей визначаються показники змішаних типів. Одним з яких є тип батьківського відношення «Авторитарна гіперсоціалізація», що говорить про жорсткий контроль за поведінкою дитини, дотримання нею суворої дисципліни. Батьки вимагають беззаперечного виконання всіх вимог. За вияв думки дитину часто карають.

Лише 4,3% батьків мають показники батьківського відношення «Маленький невдаха». Такі батьки вважають свою дитину незрілою. Її думки, інтереси та почуття здаються батькам надто дитячими. У стосунках немає довіри, тому батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, прискіпливо контролюючи всі її дії.

Відповідно до показників, отриманих при тестуванні досліджуваних за методикою вивчення батьківського ставлення, можна сказати, що більшість досліджуваних дітей відчувають у сім'ї емоційну стабільність і при вирішенні несприятливих, конфліктних ситуацій між батьками та дітьми, керуються почуттями любові, доброти та поваги до власної дитини. Тому можна зрозуміти, що є прямий взаємозв'язок між стилем сімейного виховання та рівнем самооцінки дитини молодшого шкільного віку. Це підтверджують результати опитування дітей.

2.3 Рекомендації батькам та вчителям щодо розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку

Один з найважливіших факторів розвитку особистості дитини – це правильне формування самооцінки. Стійка та адекватна самооцінка формується під впливом оцінки дорослих і дітей, які її оточують, а також її власної оцінки своїх результатів. Якщо дитина не вміє аналізувати свою діяльність, а оцінка з боку оточуючих змінюється в негативному для неї напрямку, виникають гострі афективні переживання. Якщо така ситуація триває досить довгий час, ці негативні форми поведінки фіксуються і стають стійкими якостями особистості, впливаючи на її самооцінку [39].

Батьки задають початковий рівень прагнень дитини - те, на що вона претендуватиме у навчальній діяльності. Цей рівень безпосередньо впливає на самооцінку дитини, тому батькам для формування у своїх дітей адекватної самооцінки слід дотримуватися таких рекомендацій:

- приділяти достатньо уваги! Хоча б кілька хвилин але кожен день, систематично і повністю! Це важливо, не тримаючи телефон в руках і не відводячи очей відповідати на питання, а саме повністю з зоровим та тілесними контактами, з емоційним зв'язком, з почуттями.

- показувати та розповідати (проговорювати) дитині свої думки та почуття! Наголошувати, що батьки визнають і розуміють її почуття, навіть якщо не згодні з нею. Пояснювати, що різні люди можуть мати різні почуття і це є нормою! Бо людські почуття не бувають правильними чи неправильними. Не забувайте, визнавати почуття дитини, навіть негативні її прояви, не означає дозволяти їй неприйнятну поведінку.

- за наявності ситуації, яка батькам здається непринятною, пояснювати свою думку та ставлення і обов'язково вислуховувати сторону дитини! Давати їй змогу спробувати знайти шлях вирішення цієї ситуації. Це не тільки привчить дитину думати самостійно, а й розуміти, що її думку

цінують, що в свою чергу дає дитині відчуття контролю над ситуацією та почуття її важливості для батьків.

- казати дітям про безумовну любов! Батьки та інші родичі не повинні давати дітям зрозуміти, що їх люблять конкретно за щось! Дитину потрібно любити безумовно – просто за те, що вона є! В жодному разі не давайте прив'язку до якихось дій, наприклад: «З'їж все, бо я тебе не любитиму», «Ти дуже галаслива, я тебе не люблю», «Ти отримала гарну оцінку, тепер я люблю тебе більше» і т.п. Такі формулювання дають дитині зрозуміти, що любов батьків залежить від її дій і коли вона помилиться чи не досягне певного очікування – робитиме висновок, що тепер її не люблять. Це дуже не правильна позиція і надзвичайно руйнує дитячу самооцінку та особистість. Безумовна любов – це аксіома, і вона не потребує доведення та не змінюється під впливом обставин! Коли виникає спірна ситуація в кінці вирішення конфлікту нагадуйте дитині, що вона ніяк не впливає на вашу до неї любов.

- помічати та хвалити дитину за конкретні вчинки. Дітям важливо бачити, що батьки дійсно оцінюють її спроби щось зробити добре, і тоді дітки їх повторюють з більшими стараннями.

- використовуйте рольові ігри для обіграння з дітьми важких або незрозумілих ситуацій заздалегідь, так щоб, стикаючись з ними, діти відчували себе комфортно, впевнено, знаючи, що робити і чого чекати.

- допомагати дітям вчитися вирішувати проблеми самостійно, не вдаючись до допомоги дорослих. Так, ви демонструватимете свою довіру до них, а також мотивуватимете розвиток і ріст віри в себе.

- поважати зусилля дітей! Часто дорослі вважають що «це ж лише дитина!» то є виправдання. Це хибна думка. Так, діти дійсно можуть чогось ще не вміти, в міру свого розвитку та малого віку, проте, це зовсім не означає що потрібно висміювати їх дії та виправдовувати тим, що вони ще «не доросли». Змінюйте формулювання на заохочуючі: «Ти молодець! Я в твоєму віці навіть не думала про таке! Уявляю як в тебе гарно виходитиме коли ти щеї трішки підростеш!» тощо.

- показувати дитині очевидні свідоцтва її розвитку, її досягнення. Діставайте збережені перші малюнки, поробки чи відео та показуйте очевидний прогрес у діях, талантах та якостях дитини. Це допоможе їй не лише уявляти зі слів дорослих, а бачити на власні очі прогрес, та відчувати вашу гордість за неї.

- говорити про невдачі! Пояснюйте дитині, що всі люди помиляються. Важливо щоб діти зрозуміли, що помилки дають людині можливість навчитися! Наводьте приклади на власному досвіді або досвіді інших людей, якщо це відомі та авторитетні люди для дитини (наприклад герої якими вони захоплюються) це дуже вплине на їх усвідомлення.

- надавати важливість! Діти почуватимуться важливими якщо їм доручати якісь справи або обов'язки, щоб допомагати сім'ї. Дитина є повноважним членом родини, тому у неї також має бути роль, яку вона має виконувати та нести відповідальність. Так, розвивається почуття потрібності, важливості, росте самооцінка, та зміцнюються родинні відносини.

- розвивати таланти! Всі діти різні, у кожного свої здібності, рівень знань та швидкість навчання. Проте, якщо у вашої дитини є схильності до певних напрямків намагайтесь розвивати саме їх. Дитина буде відчувати свою особливість і точно знати, що у неї є сильна сторона, або ж і декілька сторін.

- не порівнювати! Ніколи не порівнюйте власну дитину з іншими! Це в першу чергу руйнує самооцінку, впевненість в собі, та вашому ставленні до неї!

- багато говорити! В наш час найлегша і найдієвіша навичка – розмовляти, чомусь стала важкою та малоцінною, що є дуже руйнівним для будь-яких стосунків! Дитина хоч і пішла навчатися у освітній заклад, проте, це зовсім не означає, що вона більше не потребує вашого спілкування та пояснень тих, чи інших ситуацій. Розмовляйте, запитуйте про день, про ситуації які відбувались і обговорюйте їх. Важливо не переконувати у

власній точці зору дитину, і не засуджувати за те що вже відбулося, те як вона себе вже повела, а пояснювати, обговорювати, враховувати думку.

- слухати! Не менш важливий навик, особливо у спілкуванні батьків та дітей! Часто батьки, одразу починають виховний процес, навіть не дослухавши дитину до кінця. Це закриває дитину і її бажання щось розповідати в подальшому! Як би не було важко – слухайте до кінця, навіть якщо ця інформація здається вам не суттєвою. Іноді діти починають із неважливого, щоб розказати насправді болюче.

- не очікувати! Пам'ятайте, що діти не дорослі! Не очікуйте усвідомленого розуміння деяких речей, якщо ваша дитина просто не здатна на це. Не очікуйте, що вона успішною, розумною, кмітливою і найкращою в класі! Допмагайте їй цього досягнути але не очікуйте, бо розчарування змусить вас говорити та робити речі, які зовсім не потрібні вам у ваших з дитиною відносинах.

Крім вище описаних рекомендацій, хочемо запропонувати дуже корисну практику, яка покращить емоційні стосунки у родині. Щоб її застосовувати вам потрібно буде витратити всього 3хв. Це правило «емоційної зустрічі» - воно полягає в тому, що перших три хвилини зустрічі з дитиною мають бути на радісних емоціях. Що б не було до цього, зустрічаючи вашу дитину на вулиці біля школи, чи вдома біля дверей, потрібно показати радість наче ви не бачились дуже довго. Практикувати це правило потрібно весь день! Навіть якщо ви щойно були разом, дитина пішла на додаткове заняття і її не було 2 години – зустрічаючи її знову так само емоційно! Радійте, обіймайте та запитуйте про те, що було поки вас не було поруч. Це має надзвичайно позитивний вплив на самооцінку, самоцінність та почуття важливості для дитини. До слова, і не тільки дитини! Дорослі часто теж забувають і інколи навіть не реагують коли додому повертаються всі члени родини. Ця практика дуже покращує стосунки, та знімає емоційну напруженість у стосунках. Тому її застосування не буде зайвим для кожного.

Ми вже розглядали, що самооцінка впливає на всі аспекти життя. І так як ми говоримо про самооцінку дітей молодшого шкільного віку, слід врахувати, що висока самооцінка не тільки покращує успішність у навчанні, але й покращує соціальні навички та здатність розвивати та вдосконалювати міжособистісні стосунки.

Відносини з однолітками та вчителями також мають великий вплив на самооцінку дитини. Діти з високою самооцінкою краще вирішують помилки, з легкістю ставляться до розчарувань та невдач. Вони частіше беруться за складні завдання, ставлять та виконують власні цілі. Адекватна самооцінка - це необхідність на все життя, яку вчителі та батьки можуть вдосконалити або ж пошкодити за неправильного ставлення. Щоб не допускати таких помилок варто дотримуватись певних правил та рекомендацій.

Рекомендації вчителям початкових класів для сприяння формування позитивної динаміки самооцінки молодших школярів:

- давати змістовну оцінку роботі молодшого школяра, оцінка має не закінчувати навчально-пізнавальну діяльність, а супроводжувати її на всіх етапах. Варто намагатися відзначати достоїнства і недоліки, висловлюючи думки про оцінку.

- робота над помилками. Варто давати учням змогу зрозуміти, проаналізувати та виправити свої помилки, а не просто констатувати факт не правильності їх роботи.

- допомога. Якщо є учні із явно заниженою самооцінкою та мотивацією, потрібно пропонувати їм надавати допомогу іншим учням, які наприклад, не встигають із завданнями. Так, у учнів що допомагають підніматиметься почуття важливості та значущості в колективі, а учні які не встигають відчуватимуть підтримку однолітків, а не зауваження вчителя.

- самооцінювання. Можна практикувати самостійно оцінювати класні і домашні завдання до того, як їх перевірів учитель, а після його перевірки, обговорити випадки не співпадіння оцінок. Таким чином, з'ясувати підстави,

на яких будують самооцінку діти і пояснити критерії, за якими оцінює їх вчитель.

- похвала. Використовувати похвалу в роботі з дітьми дуже важливо. Та тут є декілька вагомих особливостей: потрібно хвалити не результат, як факт, а процес його досягнення. Наприклад: «Ти написав на відмінно, молодець!» замінити на «Я бачила як ти старався, і в тебе вийшло!». Так, діти розумітимуть що головне не досягнення високої оцінки, яке вдається не у всіх, а процес старання і прагнення. Тоді отримавши нижчу оцінку, це не буде причиною для смутку, оскільки старання також оцінені, а отже і рівень роботи.

Для сприяння позитивної динаміки розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку вчителям також рекомендується впровадження певних методик, які можна застосовувати в ігровій формі. Такі методи можуть стати традиціями певно класу, та допомагати учням не втрачати мотивацію до навчання, підтримувати психологічну стабільність та рівень самооцінки. Для прикладу пропонуються наступні варіанти:

«Взаємопохвала» впровадження правила похвали учнями один одного. Таким чином вони матимуть підтримку від однолітків, вчитимуться підтримувати один одного і приймати підтримку від інших. Це допоможе їм не втрачати мотивацію до навчання і формуватиме сприятливу атмосферу у колективі.

«Позитив дня» - методика, за якої щодня варто відмічати позитивні аспекти за день, та навчати учнів робити це на постійній основі – бачити позитив у всьому (по принципу щоденника вдячності, тільки адаптовано на навчання). Це дозволить не концентруватися на негативі та невдачах, та навчить дітей надавати значення позитивним подіям.

«Куточок суму» - практика, яка допоможе відслідкувати дітей, що відчувають труднощі у навчанні, та розвиватиме дружні стосунки в колективі. Суть полягає у виділенні зони в яку дитина може піти коли відчуває сум, труднощі або інші негативні відчуття та отримати підтримку

від вчителя або однокласників. Тобто коли там опиняється хтось із учнів – інші розуміють, що йому потрібна допомога і надають її. Це допомагає не соромитись виражати власні емоції, дає впевненість та розуміння що ти такий не один, всім буває сумно та кожен може звернутись за допомогою. Вчителям така зона допоможе відслідковувати емоційний стан учнів, для подальшого корегування навчального процесу.

Підсумовуючи можна виділити, що для формування адекватної самооцінки молодшого школяра рекомендується:

- враховувати потреби розвитку дітей;
- педагогам обирати шлях розвитку здібностей дітей, створення для них ситуацій успіху;
- і вчителям, і батькам рекомендується бути щедрими на похвалу, проявляти емоційну підтримку;
- робота з формування самооцінки повинна здійснюватися у різні моменти і в різних видах діяльності;
- проводити релаксаційні ігри;
- навчати дітей способам зняття м'язової і емоційної напруги;
- надавати дітям можливості робити те, чим вони потім зможуть пишатися;
- вчити та наголошувати на важливості оцінювати себе позитивно (у бесіді, грі, дослідженні);
- давати можливість робити свій вибір;
- дозволяти вчитись на помилках.

Безпека навчального середовища та прийняття дитини значущими для неї дорослими є головною умовою формування позитивної самооцінки у дитини молодшого шкільного віку. Батьки для дитини виступають такими, які формують коло пізнавальних інтересів, а школа формує уявлення про соціально дозвалені форми їх реалізації. Взаємодія батьків і вчителів допомагає дитині формувати позитивне ставлення до себе та визначати адекватний рівень досягнень, як основу формування адекватної самооцінки.

Висновки до другого розділу

В процесі проходження практики мені вдалось ознайомитись із роботою психолога у навчальному закладі, побачити важливі моменти організації практичної психологічної роботи з дітьми, попрактикуватись у проведенні емпіричних досліджень та аналізуванні отриманих результатів.

З цього можна зробити висновок, що в ході практики вдалося виконати її основну мету а саме - закріплення теоретичних психологічних знань та застосування на практиці обраних для дослідження технік та максимального розкриття тематики кваліфікаційної роботи; удосконалення професійних навичок на основі ознайомлення з практичною діяльністю психолога та її теоретичного та практичного осмислення.

А також і поставлені завдання практики:

- закріплення і практичне використання теоретичних знань з фахових дисциплін;
- ознайомлення з особливостями здійснення професійної діяльності психолога в дошкільному навчальному закладі, окреслення кола професійних завдань та проблем, що вирішує психолог у своїй діяльності;
- формування навичок та вмінь для реалізації розвивальної профілактичної, психодіагностичної, та психокорекційної функцій психолога;
- практичне застосування обраних емпіричних досліджень;
- поповнення теоретичних та практичних знань щодо організації роботи з дітками молодшого шкільного віку;
- формування практичних навичок аналізу та кореляції отриманих даних, та визначення їх взаємозалежності;
- практичне виконання основного з розділів кваліфікаційної роботи.

Аналізуючи сім'ю, як фактор виховання, можемо зазначити, що вона має найбільший вплив у період формування психічних і соціальних якостей особистості і є первинним чинником виховання дитини. Саме у сім'ї діти набувають життєвого, соціального, побутового досвіду, навчаються правил

спілкування, сімейних традицій, формується їх уявлення про взаємини, світ та про самого себе – тобто самооцінка.

Визначено, що на процес формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку визначальний вплив має стиль сімейного виховання. Стиль виховання – це характерна для батьків власна система принципів і норм, персональних особливостей впливу на дитину. Щоб дослідити взаємозалежність між стилем сімейного виховання та рівнем самооцінки у дітей молодшого шкільного віку були обрані наступні емпіричні дослідження:

методика «Сходинки», проєктивна методика «Дерево», проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї», тест на визначення стилів виховання, тест опитувальник батьківського ставлення, та міні-тест.

За результатами встановлено, що у досліджуваному класі в значній більшості діти мають нормальну та високу самооцінку, а у досліджуваних сім'ях виявлено типи батьківського ставлення: «Прийняття», «Кооперація», «Авторитарна гіперсоціалізація» та «Симбіоз». Два останніх типи батьківського ставлення можуть нести загрозу для сприятливого особистісного розвитку дитини, тоді як два перших навпаки є сприятливими стилями виховання дітей. Також виявлено, що сім'ях переважає тенденція до симбіотичних стосунків, соціальної бажаності та кооперації з дитиною, а також підвищеного контролю та вимогливості до дитини. В загальному можна сказати, що батьки проявляють адекватне ставлення до своїх дітей, що в свою чергу забезпечує їх нормальний розвиток та рівень самооцінки. Отже, у дослідженні виявлено взаємозв'язок стилю сімейного виховання та рівня самооцінки дитини молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

Самооцінка має вплив на всі сфери життя – особисті стосунки, кар'єру, самореалізацію та фінансовий достаток, рівень та якість життя загалом. Формування самооцінки тісно пов'язане причинно-наслідковим зв'язком з дитинством, тому важливо саме в цей період розуміти, як діяти правильно щоб не залишати негативні сліди своїх неправильних вчинків на формуванні адекватної самооцінки власної дитини.

Нами досліджено, що початок формування самооцінки закладається, в період повної безпорадності та залежності від батьків. За правильного розвитку в цей час, закладене природою прагнення рости та досягати автономності формуватиме здорову самооцінку без будь-яких проблем. Можливим це стає тоді, коли враховуються потреби дитини, у неї не вимагають того, що неможливо на даному психологічному та фізіологічному етапі розвитку, на неї не тиснуть і не соромлять та т.п. Якщо ж на дитину застосовується тиск, приниження, надмірні вимоги то в неї формується комплекс неповноцінності (низька самооцінка).

Тобто сім'я – це той найголовніший важіль у становленні особистості дитини і для повноцінного розвитку в ній мають бути відповідні батьківсько-дитячі відносини. Лише такі відносини, допомагають дитині почуватися рівноправним членом сім'ї, де її люблять; вона має не лише обов'язки а і права в сім'ї; її потреби задовільняються з розумінням. У нормальному сімейному оточенні росте спокійна, чуйна, доброзичлива, товариська, оптимістична дитина, яка має почуття гумору та адекватну самооцінку.

Питання виховання на сьогодні є досить актуальним, адже деякі батьки через свій негативний приклад, не розуміють шкоди, яку вони завдають через таке «неправильне виховання». Створення психологічно комфортного клімату в сім'ї та гармонійних відносин має бути головним завданням батьків, адже без нього сформувати здорову повноцінну особистість дитини неможливо. Негаразди, конфлікти, байдужість у взаєминах мають негативний

вплив на формуванні самооцінки, характеру, та інших психологічних якостей. Такі діти стикаються із проблемами: труднощі у навчанні, постійне занепокоєння, проблеми із спілкуванням з друзями, однолітками тощо. Це питання є досить гострим для дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період починає активно розвиватися самосвідомість, формується самооцінка, впливає на розвиток дитини в наступні вікові періоди.

Для формування самооцінки велике значення має ставлення батьків. Дітей інколи не потрібно вчити, варто тільки показувати гарний приклад. Потрібно розуміти, що однаково хибно надто критикувати дитину і схвалювати завжди і в усьому. Оптимальне ставлення це безумовна любов, що базується на розумінні, що дитина достатньо хороша для своїх мами і тата. Не винятково прекрасна і не в чомусь не така, а просто достатньо хороша щоб вони любили її за те, що вона просто у них є. При цьому негативні риси дитини треба коригувати (в той час, коли вона до цього психологічно і фізично дозріла), а позитивні підкріплювати і заохочувати.

Останні кілька років в нашій країні породили низку тривожних тенденцій, які показують, що в житті українських сімей відбуваються кризові події, які в свою чергу впливають на шлюб і на дитячо–батьківські стосунки відповідно. Можна назвати багато різноманітних причин, та найперша із них наразі, є війна. Вона вплинула, розділила та навіть зруйнувала багато сімей. Це в свою чергу вплинуло на всіх її членів, зокрема і на дітей. В силу безлічі причин сім'ї стали неповними, і стилі виховання в таких сім'ях також кардинально змінилися. Багато сімей втратили батька, або ж він наразі відсутній у їх житті, і це впливає на моральний та емоційний стан дитини. Коли вони бачать інших батьків, або ж відчують ставлення інших дітей до себе в них можуть розвиватись різноманітні психологічні травми, вони можуть замикатися, відсторонюватись від навчального процесу чи спілкування з однокласниками, що в свою чергу впливає на їх самооцінку та навчальні здібності. Те саме стосується сімей, яких спіткало розлучення.

В процесі вивчення теоретичних засад та проведення емпіричних

досліджень було реалізовано мету кваліфікаційної роботи: визначено рівні прояву самооцінки дітей молодшого шкільного віку і стилів сімейного виховання; досліджено наявність взаємозв'язку у діаді «самооцінка дитини – стиль виховання батьків»; розроблено практичні рекомендації для батьків та вчителів для сприяння позитивній динаміці самооцінки дітей.

Та виконано завдання дослідження:

1) проведено теоретичний аналіз літератури щодо проблеми впливу сімейного виховання на розвиток самооцінки у дітей;

2) діагностували домінуючі стилі сімейного виховання та особливості самооцінки у дітей молодшого шкільного віку за допомогою психодіагностичних методик;

3) емпірично проаналізували наявність зв'язку між різними стилями батьківського виховання та особливостями самооцінки дитини;

4) виділено практичні рекомендації для батьків та вчителів з метою корекції та профілактики типових виховних помилок, та рекомендацій розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

– *поглиблено уявлення* про особливості впливу стилю виховання на розвиток самооцінки дитини молодшого шкільного віку;

– *розкрито* особливості сімейного виховання дітей молодших класів, а також вплив стилів сімейного виховання на самооцінку дитини, розвиток її характерологічних і особистісних якостей.

Взаємозв'язок між стилями сімейного виховання та рівнем самооцінки дитини молодшого шкільного віку є очевидним. Батьки безпосередньо впливають на розвиток своєї дитини, і стиль їхнього виховання має вплив на формування певного рівня самооцінки. Тому, для того щоб дитина мала високу, а ще краще адекватну самооцінку батьки мають свідомо підходити до своїх безпосередніх обов'язків, прискіпливо обирати засоби виховання і добре продумувати наслідки впливу обраного стилю виховання на свою дитину.